Hilversum
Mediastad

WIJKBIOGRAFIE HILVERSUM NOORDOOST

1 INHOUD

1	INHOUD	2
2	VOORAF	4
3	TIJDLIJN VAN HILVERSUM NOORDOOST	8
	Radialen, industrie en 'revolutiebouw', rond 1900-1930	8
	De uitbreidingsplannen van Dudok en Hilversum Noordoost	18
	Uitbreiding naar nooroost, periode 1927-1933	26
	Hilversum Noordoost in de periode van de Wederopbouw	30
	Herziening van het uitbreidingsplan van Hilversum in de jaren vijftig	31
	Plannen in de jaren zestig en zeventig	36
	Stedelijke Vernieuwing in Noord, jaren 2000	43
4	NOORDWEST THEMATISCH	46
	Bebouwingsbeeld ten noorden van de Johannes Geradtsweg	46
	Groenstructuur	57
	Voorzieningen Noord	60
	Bouw complexen door gemeente en woningbouwverenigingen	62
5	SAMENVATTING KERNKWALITEITEN	72
	Kernkwaliteiten leefomgeving buurten	72
	Tuinstad Hilversum	76
6	COLOFON	78

Luchtfoto gedeelte buurt Noord van wijk Noordoost, circa 1975. In het midden Technische School en Goede Herderkerk aan de Lieven de Keylaan. Daarboven in het midden het 25e gemeentelijke woningbouwcomplex, circa 1975.

Luchtfoto van Hilversum met een nog grotendeels onbebouwd gebied ten noorden van de Johannes Geradts-weg, circa 1940.

2 VOORAF

Introductie

De wijk heeft zich ontwikkeld op de engen en heidevelden tussen oude driften en radiale verbindingswegen. Door de komst van industriële activiteiten werden woningblokken langs de radialen gebouwd met op het tweede plan en ertussen kleine bedrijfjes. Vanaf 1913 wordt het tuindorp hier geïntroduceerd voor betere en gezonde woon- en leefomstandigheden. De ruim opgezette erfgooiersbuurt is uniek. Hilversum Noord is een wijk uit de wederopbouwperiode met kwalitatief hoogwaardige en efficiënte woonoplossingen. Na woningverbetering werd stadsvernieuwing ingepast in structuur, schaal en bebouwingsbeeld. Dit rapport beschrijft en toont de ruimtelijke ontwikkeling van de wijk en zoomt in tekst en beeld in op de kenmerken en kwaliteiten van dat wat in de diverse buurten nog aanwezig is.
Het buurtschap Crailo, dat ook tot de wijk Noordoost behoort krijgt aandacht in het rapport Buitengebied.

Ligging

De zuid- en oostgrens van de wijk Noordoost ligt in de omgeving van de Larenseweg, de Hoge Larenseweg en de Huygensstraat. In het westen vormt de spoorlijn de begrenzing van de wijk en in het noorden de Westerheide.
De wijk kent een drietal buurten:
in het noordoosten de Erfgooiersbuurt, links daarvan de Johan Geradtswegbuurt en ten noorden van de Johan Geradtsweg de in hoofdzaak 'naoorlogse buurt' Noord.

A. ERFGOOIERSBUURT
B. JOHANNES GERADTSWEGBUURT
C. NOORD

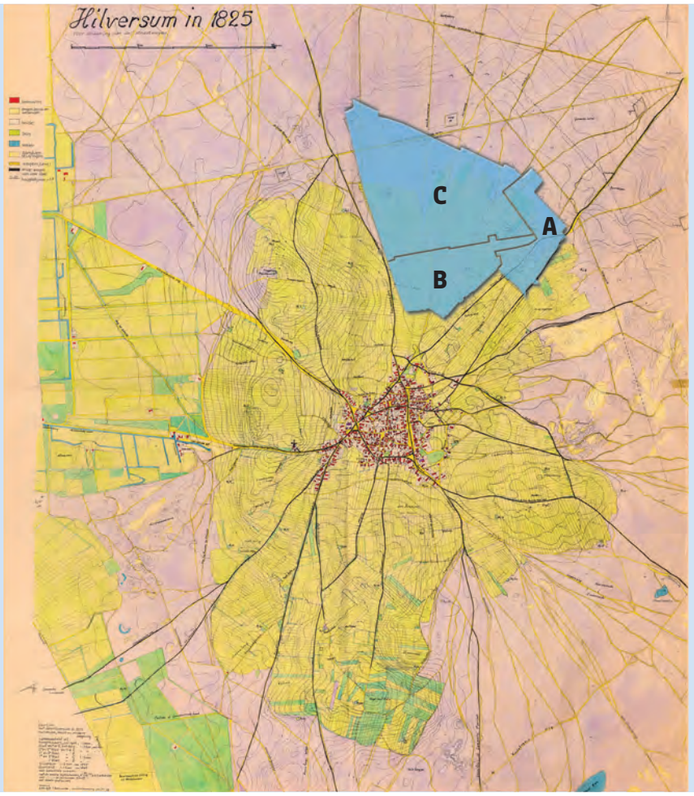

Situatie wijk Noordoost op kaart, die amateur-historicus C. Boekschoten in 1975 samenstelde naar de toestand van Hilversum in 1825.

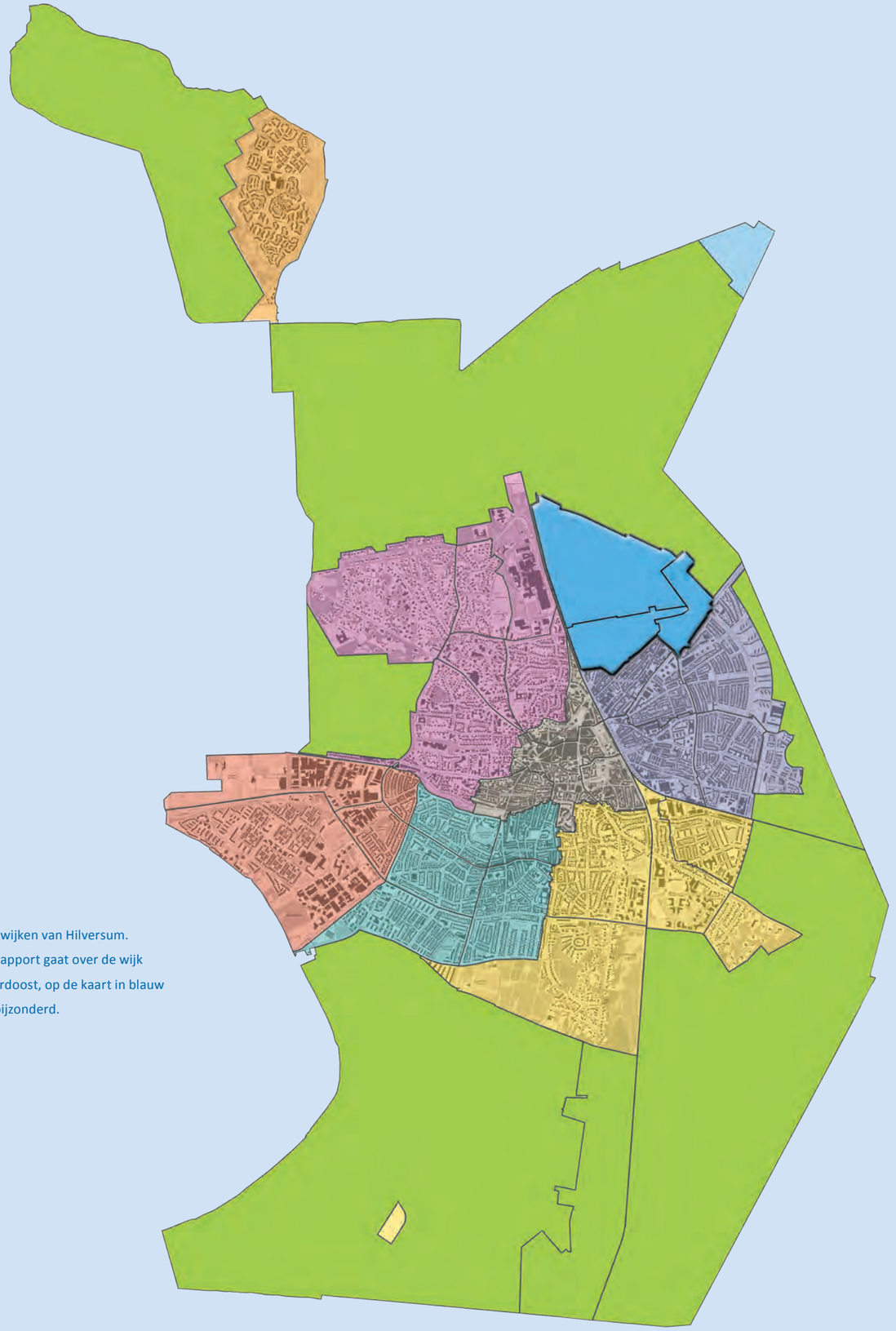

Alle wijken van Hilversum.
Dit rapport gaat over de wijk Noordoost, op de kaart in blauw verbijzonderd.

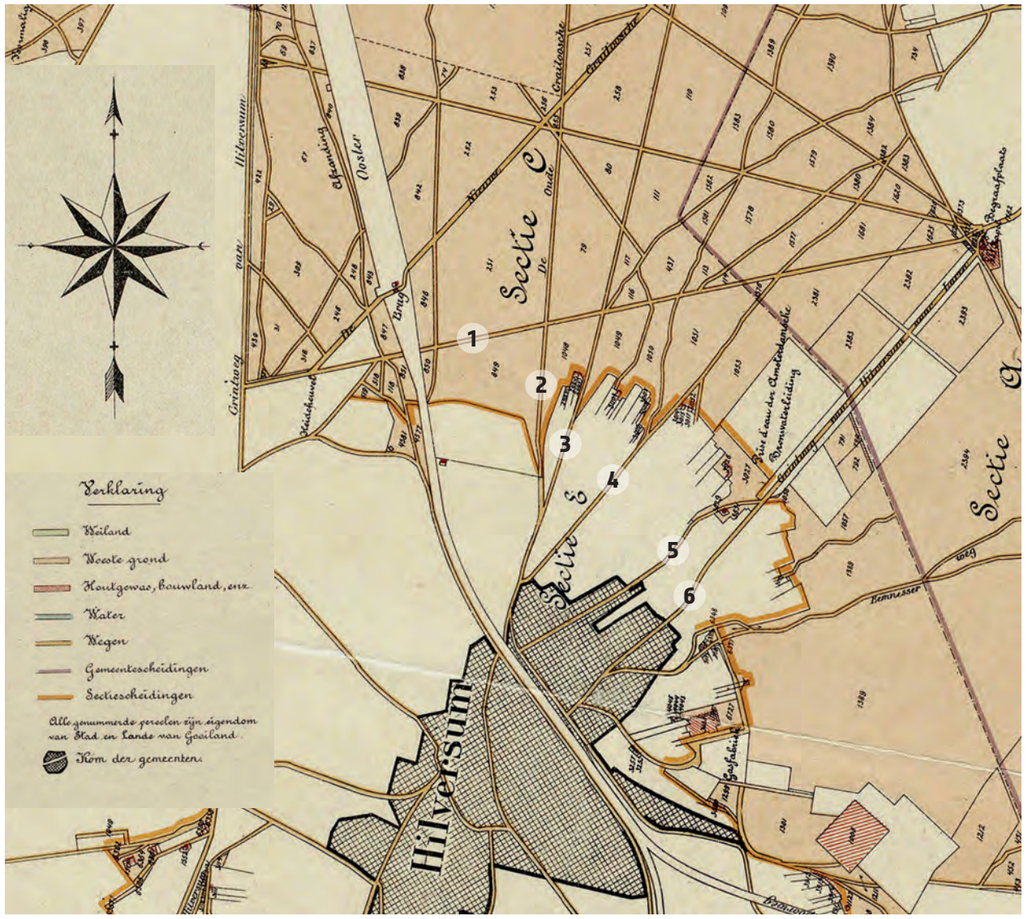

Kaart 1911-1912 met eigendommen Stad en Lande van Gooiland.

Oude wegen:
1. Weg van 's-Graveland op Laren (Doodweg)
2. Simon Stevijnweg
3. Weg langs Leemkuilen
4. Oude Huizerweg
5. Hooge Laarderweg
6. Laarderweg.

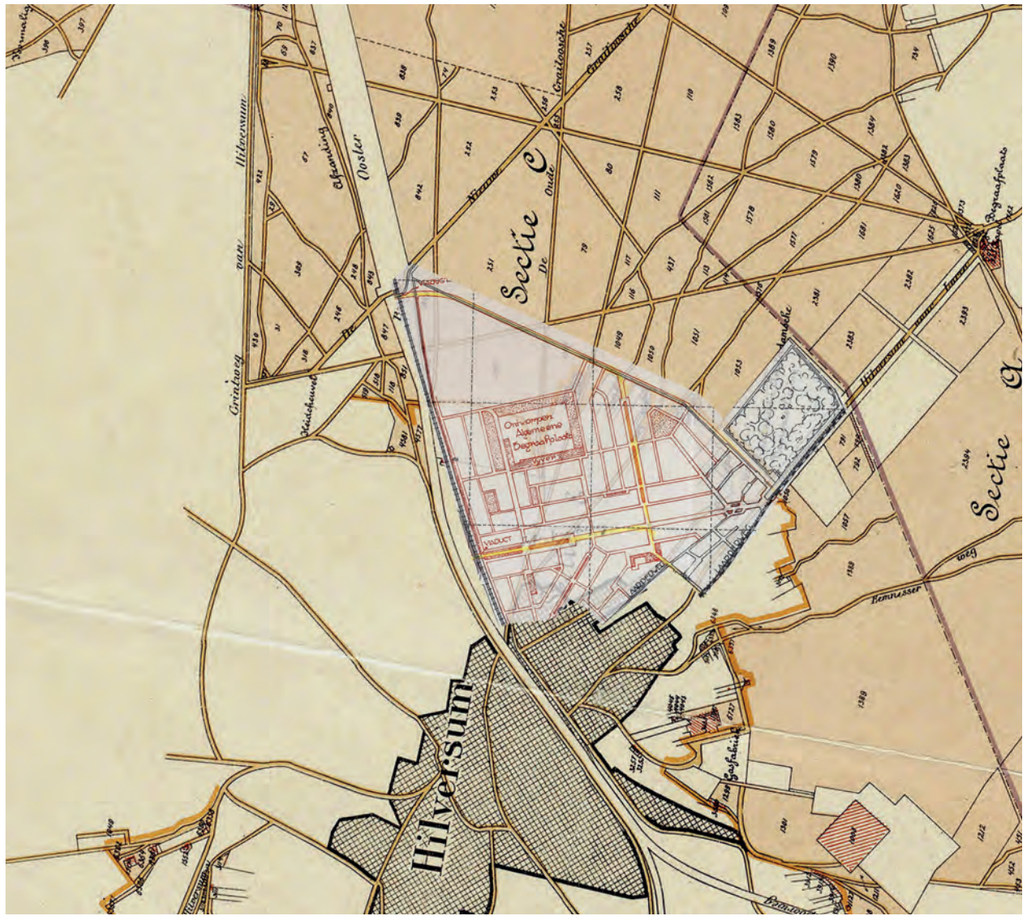

Zicht op Hilversum Noord vanaf de Godelindeweg over de eerste aanbouw van studio's op hert Mediapark, circa 1962.

3 TIJDLIJN

RADIALEN, INDUSTRIE, AMBACHT EN ‘REVOLUTIEBOUW’, ROND 1900-1930

Bebouwing in het noordelijke gebied van Hilversum stond langs de radiaal Hoge Larenseweg en rond de Van Leeuwenhoekstraat en Huygensstraat. Daar stonden de Huygensschool (nu Sterrenschool) en industrie. Tussen de arbeidershuizen was het een en al bedrijvigheid. De radialen Hoge Larenseweg en Larenseweg hadden hun oorsprong in verbindende zandpaden met de heide en het nabijgelegen dorp Laren. Verder naar het noorden liepen paden en wegen naar omringend land en dorpen, zoals de weg van ’s-Graveland op Laren (Doodweg), De Oude Simon Stevijnweg, de Oude Huizerweg en de Laarderweg.
De huizen werden meestal in rijtjes gebouwd door particulieren of eigenaren van de bedrijven. Ze vormden een rustig en harmonieus straatbeeld en hadden tal van details, zoals witte banden, glas-in-loodramen en geveldecoraties. Het leverde een bijzondere collectie op van rijen vroege arbeidershuizen. Dudok noemde deze huizen ‘revolutiebouw’ omdat ze zonder regie, volgens

Huygensschool, Van Leeuwenhoekstraat, circa 1900.

De door Dudok als 'revolutiebouw' aangeduide huizen aan de Hoge Larenseweg, circa 1900.

1867

1867

1905

Hoogtekaart met daarop het Uitbreidingsplan van 1905.

1900

Kaart wijkverdeling 1900. (SAGV)

1907

Topografische kaart, 1907.

toevallig eigendom, langs de wegen en paden werden gebouwd door particulieren en eigenaren van fabrieken en bedrijven. Binnen de wijk noordoost dringen een aantal plekken door die als het ware staartjes zijn van de uitbreiding van de industriële en ambachtelijke motor van Hilversum oost, de wijk ‘over het spoor’. Vooral aan de Van Leeuwenhoekstraat, Goudriaanstraat en Huygensstraat is dit zichtbaar. Een mix van bebouwing bepaalt het beeld. Er staan monumenten en overgebleven bedrijfsgebouwen aan de Van Leeuwenhoekstraat als erfenissen uit de industriële periode. Aan de Huygensstraat gaat via het bijzondere pand 31-33 de bebouwing over naar de dertiger jaren sfeer van de winkelwoningen in expressionistische architectuur rond

Hoek Van Leeuwenhoekstraat en Huygensstraat met de Huygensschool en links het nog bestaande schoolhuis, 1983.

De woning van het schoolhoofd aan de Huygensstraat met links een aangebouwde nieuwe woning.

het speelterrein. De omringende bebouwing van overeenkomende architectuur speelt hier een belangrijke rol in de beleving van dit plein met speelgelegenheid.
Een tapijtfabriek is vervangen door een invulling uit de periode van de stedelijke vernieuwing, die beoordeeld kan worden als bijzonder.

Het oude pakhuis, later de Nederlandse Handelmaatschappij zien we nog aan de Van Leeuwenhoekstraat. Het pakhuis uit 1906 van architecten Vorkink en Wormser werd in 1908 uitgebreid met huis en kantoor, vandaar de ronde uitbouwen aan de linkerkant. Dit is een gemeentelijk monument. Het vijstaande huis links staat er ook nog. Aan de kant van de Huygensstraat bouwde J.H. Slot in 1905 hier een stoomtapijtfabriek voor C. van de Brink. Op de voorgrond de tapijtfabriek (afgebrand in 1948, herbouwd 1951). Ze zijn in 1992 vervangen door een woningcomplex sociale woningen in de stedelijke vernieuwingsperiode.

Het gebouw van de Hotelzilverfabriek Hollandia Plate, rechts van het voormalige pakhuis aan de Van Leeuwenhoekstraat.

Arbeiderswoningen Larenseweg, 1913

De Woningwet uit 1901 betekende een verbetering in de huisvesting en leefomstandigheden van arbeiders. Er moesten uitbreidingsplannen worden opgesteld. In plaats van bouwen zonder duidelijke visie, moesten de gemeenten de regie over de inrichting en het functioneren van de ruimte gaan nemen. Zo hadden de eigenaren van gronden zich te houden aan het gemeentelijke plan voor het bouwen en inrichten van de openbare ruimte. Een ander doel was het verbeteren van de woningen voor arbeiders die in sloppen en krotten woonden en geen toekomst voor zich konden zien. De wet leidde tot het oprichten van volkswoningbouwverenigingen die met overheidssubsidie goede woningen konden bouwen. Ook de gemeente pakte die taak op.

Een van de eerste complexen met door de rijksoverheid gesubsidieerde woningwetwoningen staat langs de Larenseweg en de nieuwe Conradstraat, een lange rij van 54 peperkoekhuisjes met rode daken en groene deuren. Ze zijn in 1913 in opdracht van een van de oudste woningbouwverenigingen in Hilversum, de Volksbondbouwvereeniging Hilversum, gebouwd, op relatief goedkope stukken grond langs bestaande wegen die de eerste woningbouwverenigingen in handen hadden.[6] Daarom wordt de Larenseweg gekenmerkt door bebouwing van woningen langs de weg die daarop ook georiënteerd zijn. Op de achterterreinen is ruimte voor allerlei activiteit. Met de Conradstraat wordt het tuindorp motief hier opgepakt.

54 woningen voor de Volksbondbouwvereniging aan Larenseweg en Conradstraat, architecten C. de Groot en J. van Laren, 1913.

Luchtfoto van de Erfgooiersbuurt met de arbeiderswoningen langs de Larenseweg.

De arbeiderswoningen na restauratie en verduurzaming.

Woningbouw van de erfgooiers vanaf 1915

De Woningbouwvereniging van Erfgooiers bouwde in de oosthoek, op gronden in eigendom van Stad en Lande, een tuindorp met arbeiderswoningen en twee winkels als voorziening voor niet-scharende erfgooiers (zonder boerenbedrijf). De bedoeling was, gestimuleerd door de Woningwet, arbeiders mogelijkheden te bieden om een beter en vooral ook gezonder leven op te bouwen in een goede en ruimere woning waar ze alleen met hun eigen gezin konden wonen. De gronden lagen ook niet ver van de fabrieken die in Hilversum Oost neerstreken. Architect J.H. Slot begon met het ontwerp van het eerste complex in 1915. Dudok heeft dat plan kort na zijn aantreden in Hilversum gewijzigd door de vorm van het plantsoen en het stratenplan aan te passen aan de toen al voorziene tracés van de Johannes Geradtsweg en de Erfgooiersstraat.
Dit eerste complex was in 1918 gereed en heeft de kenmerken van de tuindorp bebouwing, met twee onder een kap woningen op ruime kavels. Dit complex heeft een verbindende werking omdat delen ook aan de overzijde van de Johannes Geradtsweg aan de Hoge Larenseweg werden gebouwd. De overeenkomstige woningbouw aan de Larenseweg uit 1913 maakt de start hier duidelijk: de bouw van arbeiderswoningen. Het is een toonbeeld van het ruim opgezette tuindorp met ruimte tussen de woningblokjes waar de bewoners de vrijheid kregen hun woonomgeving te gebruiken, bijvoorbeeld als moestuin en voor het houden van enkele dieren, misschien zelfs voor een eigen ambacht. Het boodt ze licht, lucht en ruimte in en om het huis voor een gezonde omgeving met toekomstmogelijkheden.
De Erfgooiers bouwden hun tweede complex (Jacob Peetstraat, Stad en Landestraat) in 1925. Daardoor werd in deze buurt ‘aangebouwd’ en startte de invulling aan de noordzijde van de Johannes Geradtsweg hier. Aan de Floris Vosstraat en Lieven de Keylaan werd al eind jaren twintig en in de jaren dertig gebouwd. Niet alleen woningen, aan de Floris Vosstraat bijvoorbeeld een opslag, aan de Jacob Peetstraat een verenigingsgebouw en bierbottelarij. Daar ontstond een ontmoeting van arbeiderswoningbouw en middenstandswoningbouw. Het tuindorpcomplex zou in de loop der jaren worden aangevuld met nieuwe complexen.

Plan 85 arbeiderswoningen voor Woningbouwvereniging van Erfgooiers, Hoge Larenseweg, architect J.H. Slot, juni 1915.

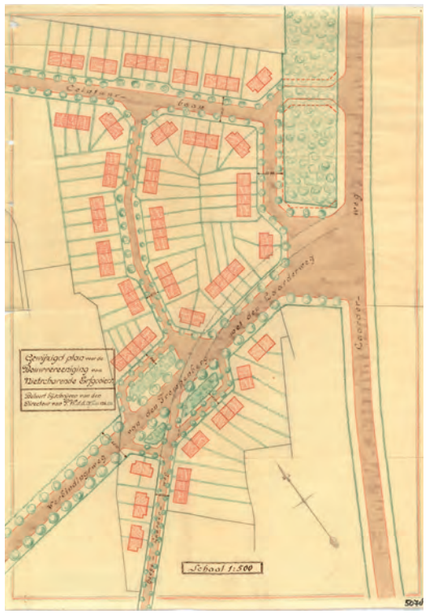

Gewijzigd plan 85 arbeiderswoningen voor Woningbouwvereniging van Erfgooiers, Hoge Larenseweg, directeur PW Dudok, 28 juli 1915.

Ontwerp tuindorp Woningbouwvereeniging van Erfgooiers, 1916.

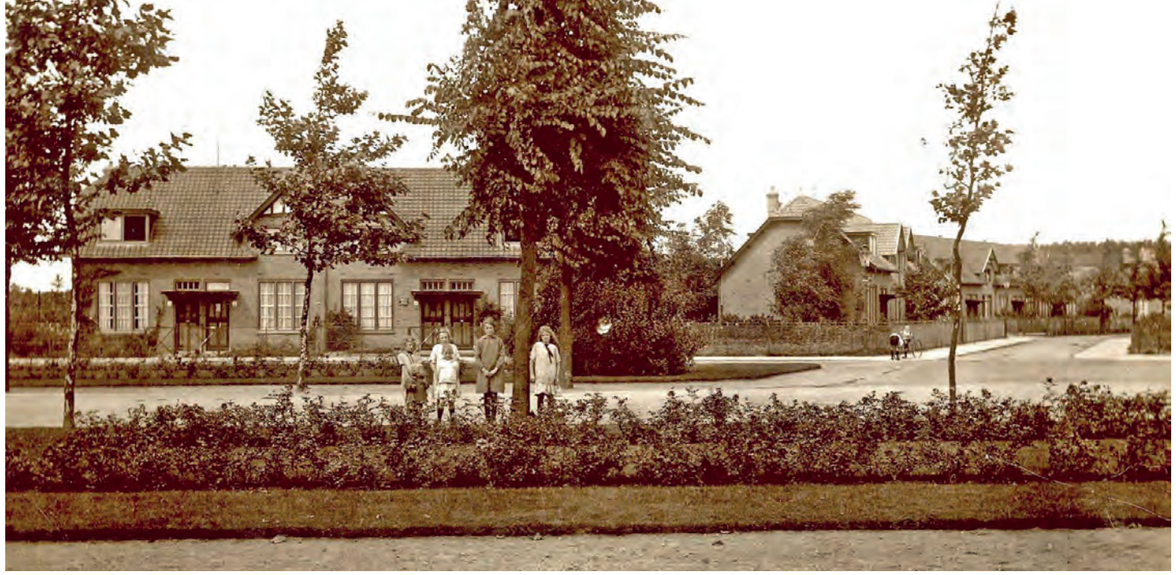

Tuindorp gezien vanuit het plantsoen aan beide zijden van de Johannes Geradtsweg.

Achter het omheinde plantsoengedeelte de woningen Johannes Geradtsweg 19-21, links de Hoge Larenseweg..

Winkelwoonhuis Erfgooiersstraat 5, omstreeks 1938.

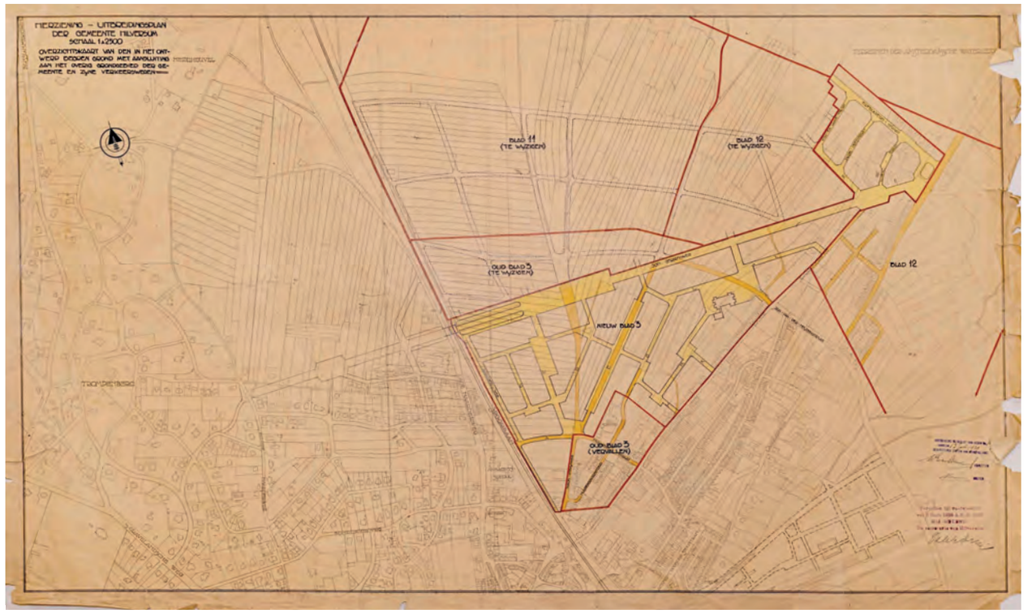

Herziening uitbreidingsplan van 1905 in 1927. Plan voor het gebied ten zuiden van de Johannes Geradtsweg en Plan Simon Stevin (rechts, 1926). In het noordoosten de straten met bebouwing van de Erfgooiers.

Wonen en middenstandsbedrijvigheid, 1920-1930

Aan de oostkant van de Jan van der Heijdenstraat in de De Bazelstraat (1927-1928), Hoge Larenseweg en de Coehoornstraat (1924-1927) werd in de jaren twintig een leefsfeer gevormd met kleine middenstandswoningen, waarbij ruimte was om activiteiten te ondernemen. Langzaam ontwikkelde de particuliere woningbouw zich naar de kleine middenstandswoning.Het gebruik en de bewoners waren hier dus wel anders. Achter de huizen waren tal van bedrijfs-, werkplaats en opslagruimtes. De opdrachtgever is de particulier, er worden meerdere woningen in één keer ontworpen door een architect. Bomen vormen mede het groene profiel van de De Bazelstraat, de Coehoornstraat is ruim met gras-plantsoenen in de berm. De bebouwing met middenstands-woningen in een typische stijl van 1920-1930 die leunt op de Amsterdamse School, zorgt voor een harmonische sfeer van verbinding. De huizen met tuinen zijn vaak eenlaags met gebroken kappen en gecomponeerd met gevarieerde en uitgewerkte onderdelen, van ramen, erkers tot de dakafwerkingen. De voormalige kerk beëindigt het zicht door de Coehoornstraat.

De Jan van der Heijdenstraat, zoals aanvankelijk uitgevoerd als moderne betonweg. Links daarvan nog zware industrie en rechts in 1926 gebouwde woningen.
Rechtsboven de houten noodkerk aan de noordkant van de Johannes Geradtsweg waar later de Noorderkerk voor in de plaats zou komen.

Soms staan op onbedachte plekken en op binnenterreinen werkplaatsen en schuren waar werd en wordt gewerkt, zij het niet meer overal en niet meer volgens de oorspronkelijke functie. Bijvoorbeeld aan de Coehoornstraat (verffabriek), aan de Hendrik de Keyserlaan (voormalige bakkerij).

Verffabriek Haline aan de Coehoornstraat.

De Lutherkapel als beeindiging van de Coehoornstraat.

Fragment luchtfoto circa 1975, met daarop in het midden de Lutherkapel.

DE UITBREIDINGSPLANNEN VAN DUDOK EN HILVERSUM NOORDOOST

Plan Simon Stevin, 1926-1927

Op deze situatie borduurde Dudok met Publieke Werken intussen verder. Met plantsoenmeester J.H. Meijer, die net in Hilversum was aangenomen, vormde hij een gouden team voor de tuinstad. De Johannes Geradtsweg en de uitwerking van de buurt ten zuiden van deze weg plande Dudok in 1926-1927. En zij hadden toen al een plan voor Noord voor ogen. Zij bouwden hun plan op vanaf de (bebouwde) radiaal de Hoge Larenseweg. In het plan 'Simon Stevin' voegden zij de radialen Simon Stevinweg en Snelliuslaan toe en zij zochten naar aansluitingen en een goed verloop van een ceintuurweg (Jan van der Heijdenstraat).

Straatprofielen, plantsoenwegen en plantsoenen werden zorgvuldig uitgewerkt. Er zijn groene, open en verbindende groene plekken die de structuur openen en openbare gebouwen en zichtlijnen mogelijk maken en ondersteunen. Duidelijke structurerende plekken zijn gelegen in de Snelliuslaan, op de hoek van de Simon Stevinweg en de Huygensstraat, in de 's-Gravesandelaan, de Simon Stevinweg, en de omgeving rond het punt waar de Jan van der Heijdenstraat en de Johannes Geradtsweg samenkomen. De Simon Stevinweg is de groene ruggengraat van het plan. De weg heeft een breed profiel met bomen langs de stoep en een middenberm. De twee velden ter weerszijden van de weg hebben elk een eigen stedenbouwkundig 'ankerpunt': een belangrijk gebouw of plek, waar de opzet van een buurt omheen draait en waar mooie zichtlijnen op uitkomen.

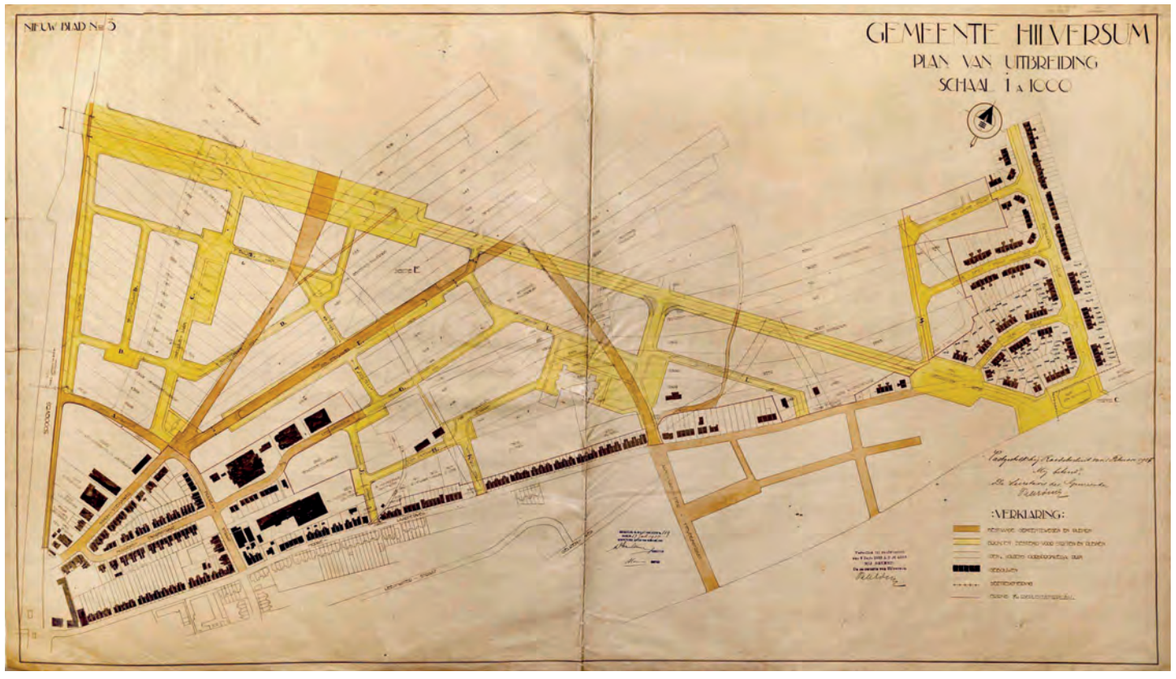

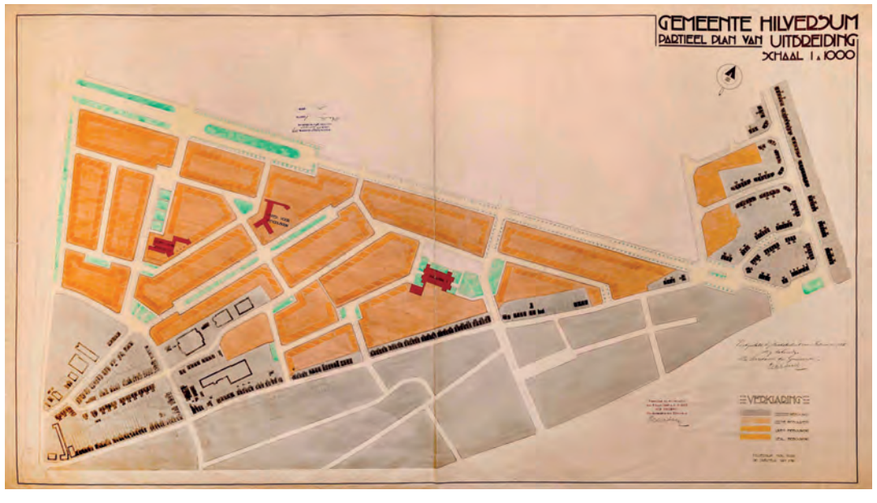

Ontwerpen partieel uitbreidingsplan Simon Stevin. In het oosten de bebouwing van de erfgooiers. Vastgesteld plan in 1927. In rood: rechts Heilig Hartkerk, midden terrein gereserveerd voor scholenbouw en links terrein gereserveerd voor kerkbouw.

Simon Stevinweg, vanaf Huygensstraat ricvhting Johannes Geradtsweg, 1935.

Het plantsoen aan de Huygensstraat met aansluitingen van Simon Stevinweg en Snelliuslaan, luchtfoto circa 1975.

De door architect Nic. Andriessen ontworpen complexen rond het plantsoen aan de Huygensstraat kregen fraaie vormen, gevelversieringen en siermasten.

Johannes Geradtsweg, Noorderweg

De Johannes Geradtsweg werd in 1930 met de bouw van het viaduct doorgetrokken. Daarvoor werd het zand uit de Berlagevijver bij de Noorderbegraafplaats (1930) gebruikt. Op twee punten rijdt de automobilist langs een plantsoen in de middenberm, wat deze route, samen met de architectuur, heel herkenbaar maakt en een allee-ervaring biedt. De Johannes Geradtsweg heeft zowel een verbindende als een scheidende functie in de wijk Noordoost. Door de tweezijdige bebouwings- en leefsfeer verbindt het de Johannes Geradtswegbuurt met Noord. Achter de weg aan de noordkant begint de bouw in de jaren vijftig. Af en toe is er vermenging: jaren dertig aan de Lieven de Keylaan, jaren vijftig bebouwing tussen de Simon Stevinweg en Snelliuslaan.

Johannes Geradtsweg 27-29, architect D.A. van Zanten, maart 1927.

Johannes Geradtsweg 32-34, architect D.A. van Zanten, december 1927.

Johannes Geradtsweg 24A-B, architect F. Barbiers, november 1928.

Johannes Geradtsweg 36-38, architect C.J.M. van der Heijden, april 1928.

Johannes Geradtsweg 23-25, architect C.J. Vos, november 1928.

De bebouwing aan de beide zijden van de Johannes Geradtsweg startte in 1927 met het dubbele woonhuis met winkel nummer 26 op de hoek met de Floris Vosstraat 1 en het dubbele woonhuis nummer 28-30 van D.A. van Zanten. De huizen langs de Johannes Geradtsweg zijn meest forse twee-onder-een-kappers en ook hier valt de sterke samenhang in het architectuurbeeld op. De huizen zijn met de voorgevel op de hoofdweg georiënteerd, op afstand van die weg gelegen en hebben vaak een eigen garage in een nevenvolume. Het type bebouwing loopt door aan weerszijden over de Noorderweg. Architecten die hier meerdere keren gebouwd hebben zijn D.A. van Zanten, Jan Dullaart, C. Trappenburg, W. Weerkamp en G. Dusschoten. Wat bebouwings- en leefsfeer betreft past deze bij de middenstandsbebouwing van de buurt rondom de Snelliusschool (Johannes Geradtsweg buurt).

Johannes Geradtsweg 26, architect D.A. van Zanten, december 1927.

Johannes Geradtsweg 35-70, architect J. Kuiler, maart 1929.

Zicht vanaf het viaduct naar het grote plantsoen in de Johannes Geradtsweg en links het gebied waar Hilversum Noord zal worden bebouwd. Op de achtergrond bebouwing van de Woningbouwvereniging van Erfgooiers.

Johannes Geradtsweg bij het viaduct en het grote plantsoen. De weg is verhard met moderne betonplaten.

Johannes Geradtsweg 65A-69,
architect J. van Laren, januari 1929.

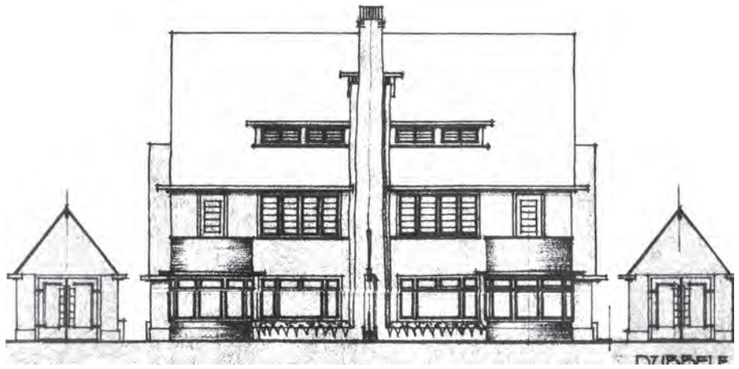

Johannes Geradtsweg 71-77,
architect J. van Laren, mei 1929.

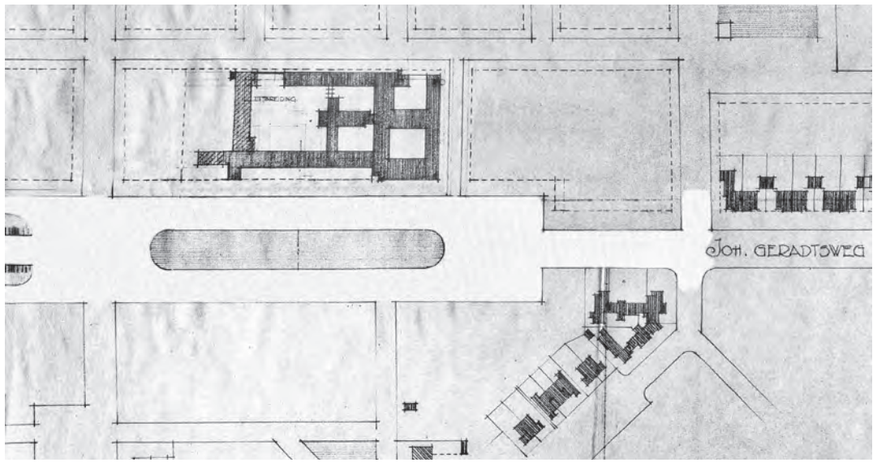

Aan de noordkant van het brede plantsoen had eigenlijk een R.K. rusthuis moeten komen, ontworpen door Nic. Andriessen, augustus 1932. Het kwam er niet, ook daar kwamen enkele en dubbele villa's

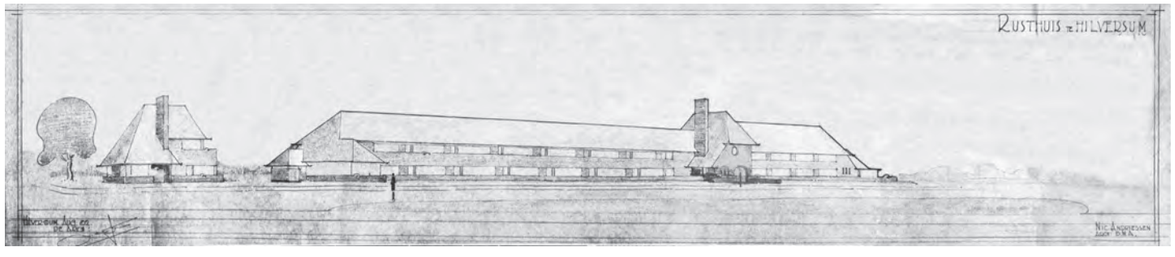

Johannes Geradtsweg ter hoogte van de kruising met de Jacob van Campenlaan, gezien vanaf de toren van de Noorderkerk, 1955.

Links de Nienke van Hichtum kleuterschool aan de Jan Blankenlaan, midden onder de Simon Stevinweg, iets boven het midden de Johannes Geradtsweg, met het grote plantsoen en de zijplantsoenen met bomen.

Johannes Geradtsweg buurt

De Johannes Geradtsweg buurt volgens het plan Simon Stevin is royaal bebouwd met middenstandswoningen. De openbare en bijzondere gebouwen vormen beeldbepalende parels in de buurt, zij mogen ruim staan, zoals Snelliusschool, Nienke van Hichtumschool, Nieuw Apostolische kerk. Aan het Dr. J.P.H. Cuypersplein ontmoeten de architectuur van de Delftse School (Heilig Hartkerk) en de Amsterdamse School (rij middenstands-woningen) elkaar rond het door Meijer zorgvuldig ingericht plantsoen. Openheid en verbreding vóór de versmalling en het kruispunt.

De leefsfeer en het bebouwingsbeeld rond de rode Snelliusschool waarop het oog vrij over het plantsoen zicht heeft (1930), is gecomponeerd uit middenstandswoningarchitectuur van beeldbepalende huizen en blokjes van twee of meerdere huizen, waarbij een eenheid in verscheidenheid is bereikt.

De expressieve jaren dertig architectuur is van hoge ontwerpkwaliteit en neemt de bewoner en inwoner mee in een afwisselende en decoratieve omgevingskwaliteit. Baksteen(verbanden), hout en afwisseling in de ontwerpen vormen een expressief en aantrekkelijk geheel. Architecten C. Trappenburg, K. Brand, J. Kuiler en G. van Walstijn hebben het beeld van deze buurt bepaald. Vanuit de Stieltjeslaan is de zichtlijn op de Nienke van Hichtumschool (1930). Aan de 's-Gravesandelaan ontwierp J. van Dillewijn naast de Snelliusschool van Dudok de Christelijke lagere school in 1931. De Nieuw Apostolische kerk 'om de hoek' is het volgende gave beeldbepalende ankerpunt aan de rand van de buurt op de hoek van de 's-Gravesandelaan en de Johannes Geradtsweg. Zo heeft elke weg een uit- en ingeleide van bijzondere bebouwing.

Middenin het Plan Simon Stevin staat een van de topwerken van gemeentearchitect W.M. Dudok, de Snelliusschool aan de Snelliuslaan, 1930.

Nienke van Hichtumschool, Jan Blankenlaan 10.

Het Dr. P.J.H. Cuypersplein met links de Heilig Hart Kerk en rechts de middenstandwoningen van architect J. van Laren uit 1929.

UITBREIDING NAAR NOORDOOST, PERIODE 1927-1933

De stedenbouwkundige opzet voor Hilversum Noord werd door Dudok in 1927 gepland in het voorlopige uitbreidingsplan. Zijn eerste situatietekening voor de Noorderbegraafplaats maakte hij echter al in 1925. Pas in 1930 werd het uitbreidingsplan voor Hilversum Noord vastgesteld.

De Noorderbegraafplaats werd in 1930 aangelegd. Het viaduct in de Johannes Geradtsweg in hetzelfde jaar. In de noordoosthoek en langs de Johannes Geradtsweg nam de bebouwing al toe. Hilversum was er klaar voor om naar het noorden uit te breiden. De aanhechting van de uitbreidingswijk aan het bestaande was heel belangrijk. Eigenlijk was het een logisch beeld, het heeft een soepelheid in zich waarmee grote schokken worden gemeden zodat het ritme voort wordt gezet. De noord-zuid straten lopen in elkaar over. Ten noorden van de Noorderbegraafplaats bleef het landelijke gebied nog onbebouwd. Dudok moest rekening houden met het Waterwingebied in de richting van Laren. De te bebouwen vlekken tussen de wegen voorzagen in verschillende typen woningbouw, plantsoenen, openbare gebouwen en voorzieningen. Vervolgens nam Dudok de plannen op in zijn uitbreidingsplan, ook wel beëindigingsplan, van 1933.

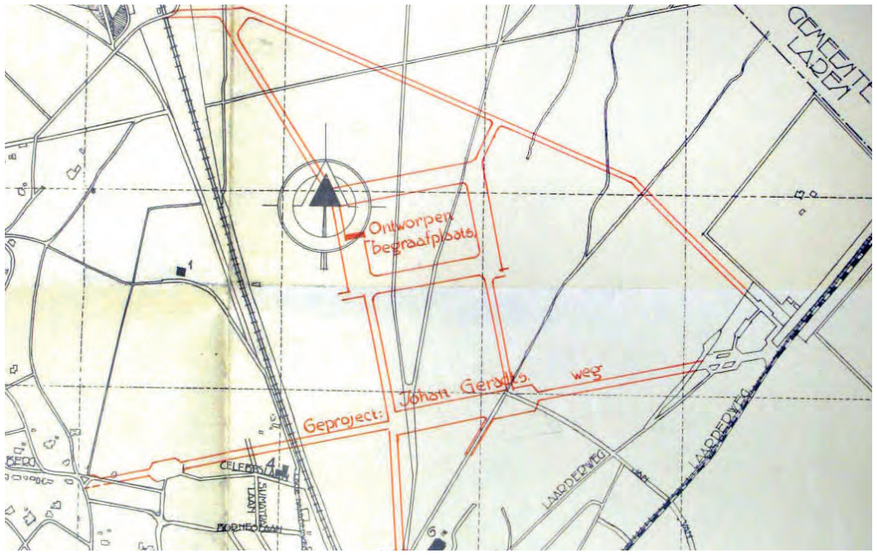

Eerste tekening van Dudok voor de situering van de Noorbegraafplaats, 11 november 1925.

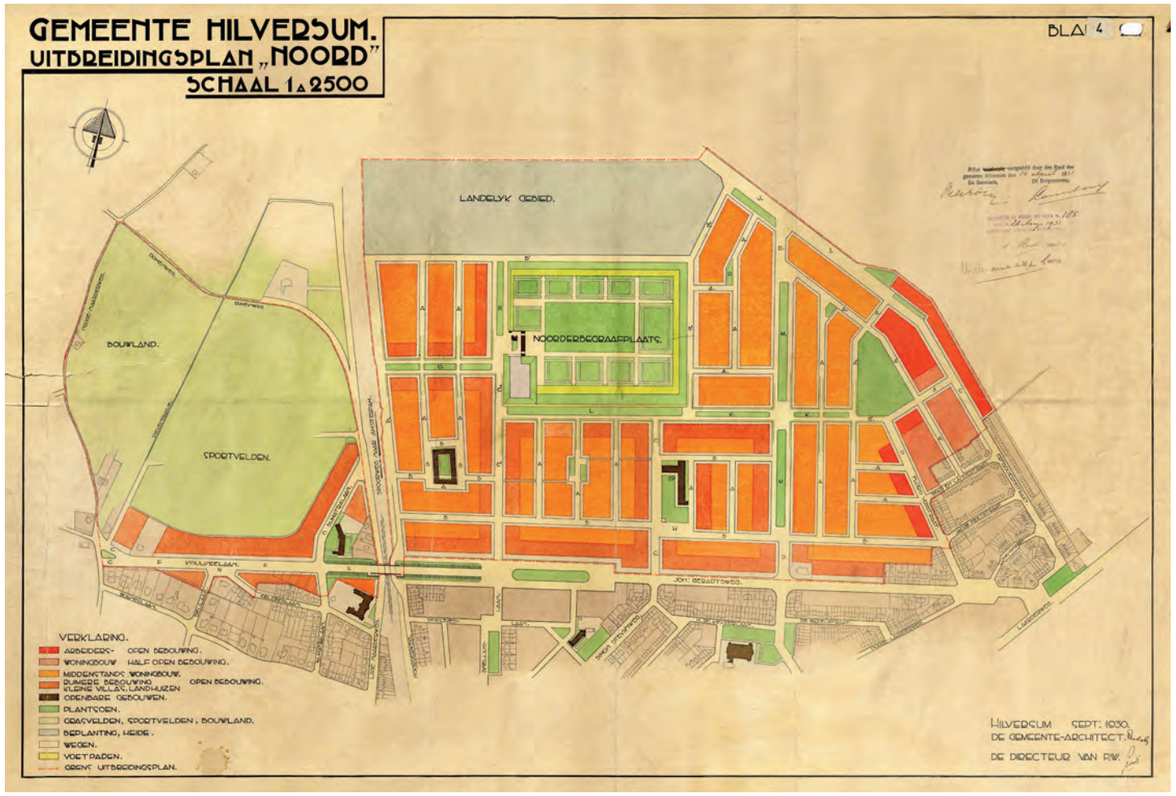

Voorlopig ontwerp uitbreidingsplan bij brief d.d. 4 februari 1927 van Dudok over rondweg rond Hilversum met aansluitingen op de bestaande situatie.

Het uitbreidingsplan was hoofdzakelijk nog een vlekkenplan met bebouwingsvelden tussen wegen en groen. De vlekken voor verschillende typen woningbouw in open of half open bebouwing of in ruimere opzet en openbare gebouwen (scholen) waren aangegeven. Andere openbare gebouwen en voorzieningen als ankerpunten waren nog niet uitgewerkt. In de uitwerking zouden rooilijnen, hoogte en omvang van de bebouwing worden bepaald. Hier aan de noordoostzijde van Hilversum ging het ook om de begrenzing van de bebouwing langs het natuurgebied. Ook hier zijn de 'verkeerswegen' breder dan de 'woonstraten'. De brede plantsoenwegen *met groene strooken en bloem- en boomaanplant gesierd*[8] hebben een breed middenplantsoen met gescheiden rijbanen: de Johannes Geradtsweg, Laan 1940-1945, Berlagelaan, Stephensonlaan, en Jacob van Campenlaan. In de Noorderweg ligt het plantsoen langs de spoorlijn. De Erfgooiersstraat is ingericht als een rijweg met een parallelweg. Daarnaast waren in de buurten plantsoenen ontworpen. Zo kreeg de Celsiuslaan een verbreding met plantsoenaanleg. Een ruim plantsoen voor de buurt is het Abdij van Eltenplantsoen. Ten noorden van de Noorderbegraafplaats met vijver was het nog landelijk gebied. Aan de andere kant van de spoorlijn waren sportvelden gepland.

Noorderbegraafplaats in het open gebied ten noorden van de Johannes Geradtsweg, 1940.

Luchtfoto van het gebied met een deel van de Erfgooiersbuurt en het Abdij van Eltenplantsoen, dat aanzienlijk kleiner werd dan op het uitbreidingsplan van 1930 was ---aangegeven, circa 1975.

Tuinstad

Dudok en anderen waren sinds 1915 bezig om Hilversum volgens de tuinstadgedachte vorm te geven en te laten functioneren, zowel op economisch als op sociaal en ruimtelijk niveau. Elk uitbreidingsplan en elk bouwplan werd langs dat kader gelegd. In de tuinwijk is een sterke samenhang tussen stedenbouwkundig plan, inrichting van de openbare ruimte en de architectuur. Het concept van de tuinstad ging mede uit van de gedachte om wijken en buurten te maken die samenhangend waren in zichzelf en met omliggende wijken. De stedenbouwkundige opzet en de bebouwing, maar ook het wonen in relatie tot de voorzieningen die in de buurt werden aangeboden, droegen bij aan de vorming van een gemeenschap. Dudok zei het zo: ik bouw niet alleen een woning, maar een straat, een wijk, zelfs een hele stad. Het huis was geen ruimte om in te wonen maar moest een thuis zijn. Schoonheid en variatie waren heel belangrijk. De zorg voor een mooie en gezonde leefomgeving was onmisbaar voor het gelukkig wonen. De noten (bebouwing) waren even belangrijk als de ruimte tussen de noten op de notenbalk.

De wijkgedachte als sociaal concept kreeg uiting in de samenhangende leefomgeving met voorzieningen in de buurt, waar bewoners een band met elkaar kunnen opbouwen, kortom zich thuis konden voelen. Het werd gezien als de tegenhanger van een anoniem leven in grote steden. Als in de wijk woningen waren voor verschillende gezinssamenstellingen en leeftijdsfases kon een bewoner gedurende de hele levensloop in de wijk blijven wonen, "van de wieg tot het graf". Daarom waren ook ouderenwoningen in de buurt gerealiseerd. Het idee achter de wijkgedachte was dat daardoor de buurtopbouw, vriendschappen en familiebanden zo sterk mogelijk konden zijn, en de bewoners een sterk en blijvend sociaal netwerk zouden kunnen opbouwen. Ook na de oorlog werd de wijkgedachte als leidend motief opgepakt.

Luchtfoto van het gebied tussen Larenseweg en het Abdij van Eltenplantsoen, circa 1975. Links de Jacob van Campenlaan.

HILVERSUM NOORDOOST IN DE PERIODE VAN DE WEDEROPBOUW

Landelijke context Wederopbouw

In de eerste plaats was het na de oorlog nodig om de oorlogsschade als gevolg van bombardementen en andere oorlogshandelingen te herstellen. Delen van onder andere Rotterdam, Den Haag, Arnhem, Middelburg en Den Helder waren in meer- en mindere mate verwoest en al tijdens de bezetting, toen de ruimtelijke ordening werd gecentraliseerd, werden plannen voor de wederopbouw gemaakt. In de tweede plaats moesten in ons land, dat in alle opzichten geleden had onder de bezetting, de economische en maatschappelijke structuren worden hersteld. De eerste jaren ging het om het op gang brengen van de bouwproductie en het oplossen van de woningnood. Aan de ene kant speelden krachten die streefden naar herstel van de structuren van voor de oorlog, aan de andere kant kwam ruimte voor het moderne vooruitgangsdenken, samen met de Marshallhulp uit Amerika in 1948. Van beide wederopbouw-acties getuigen vernieuwende en tijdsbeeldende architectuur.

De Wederopbouw is een belangrijke periode in onze jongste geschiedenis. Het was een tijdperk van schaarste én optimisme, een periode tussen de economische crisis van de jaren dertig en het begin van de oorlog enerzijds en de democratiserings- en emancipatiegolf van de jaren zestig en zeventig anderzijds. Standaardisatie en schaalvergroting werden als oplossing voor efficiencyvraagstukken gezien voor de bouw én de plattelandsvernieuwing. De stedenbouw en ruimtelijke ordening kenden een grote mate van rijkssturing. Traditionele en modernistische architectuur vonden elkaar in een ‘shake-hands’-vormgeving. Deze periode kenmerkte zich door een sterke economische groei en modernisering, en tegelijk een nieuwe opbloei van de traditionele verzuiling met het gezin als hoeksteen van de samenleving. Deze koppeling tussen de ruimtelijke en sociale ordening was de basis van een rechtvaardige en samenhangende gemeenschap. Nederland werd fysiek geordend, de natie was sociaal tevreden met een gezonde, welgevoede en goed opgeleide bevolking, en met collectieve voorzieningen in een door rechts en links gepropageerde verzorgingsstaat.

Wederopbouw met verbeteringen, normalisatie en systeembouw vormden de prioriteiten om de schade te herstellen en snel en goedkoop te kunnen bouwen. Tijdens de oorlogsjaren, in 1943, was de landelijke Studiegroep Woningarchitectuur opgericht die onderzoek deed naar algemeen toe te passen wenken, minimum eisen en voorschriften. Ook werd een stichting opgericht voor de rationalisatie van de woningbouw. Om woonruimte te bieden werden noodwoningen neergezet. In 1946 werd de Centrale Directie voor de Volkshuisvesting opgericht als onderdeel van het ministerie van Wederopbouw en Volkshuisvesting. Voor bouwwerken was toestemming nodig. Veel was nog onduidelijk, de nieuwe volksvertegenwoordiging moest zich nog uitspreken over financiële regelingen voor herbouw en nieuwbouw. Woningbouwverenigingen of gemeenten zouden zelf de woningbouw ter hand moeten nemen met woningwetvoorschotten. Het aantal woningen dat in de gemeente gebouwd mocht worden met deze rijkssubsidies heette woningcontingenten. In 1947 werd de Woonruimtewet ingevoerd op grond waarvan de gemeente de bevoegdheid kreeg om het verkrijgen van een woning te koppelen aan een woonvergunning. Daarmee kreeg de gemeente invloed op de woonruimtetoewijzing. De woningbouw werd gestimuleerd en daarvoor werd een meerjarenplan opgesteld. Vanaf 1949, na het Marshall hulpplan, kwam de bouwproductie weer op gang. Door de nagestreefde snelheid, normalisatie en standaardisatie werd de architectuur meer gekenmerkt door eenvoud, doelmatigheid en herhaling. Door het bouwen van duplex woningen konden er toch grotere aantallen woningen worden gebouwd.

In 1950 trad de Wederopbouwwet in werking. De bouw werd gecentraliseerd, genormaliseerd en gecontroleerd. Na de aandacht voor de eerste prioriteiten nam de welvaart in de jaren daarna toe en werden er kleine middenstandswoningen gebouwd, want mensen konden een eigen woning kopen. Dit waren met name zogenoemde doorzonwoningen. In etagebouw werd de portiekflat veel gebouwd, evenals maisonnettes. De golf van optimisme en vooruitgangsgeloof bloeide op in de loop van de jaren 1950 en zou typerende- en toonbeelden van -wederopbouw architectuur en stedenbouw opleveren.

Wat speelde er in Hilversum

Eerst moest de schade worden hersteld, de openbare ruimte en het groen, en de tankgracht worden gedicht. En de bouw van woningen moest worden opgepakt. Hilversum nam de uitvoering van het uitbreidingsplan van Dudok uit 1933 (vastgesteld 1934) weer ter hand. Eerst richtte de gemeente zich op het gebied Hilversum zuidoost. Vanaf 1950 op noord, zuidwest en het Van Riebeeckkwartier. Deze lagen binnen de grenzen van de groei in het uitbreidingsplan (beëindigingsplan) van Dudok. De tuinstadgedachte en de daarmee gepaard gaande wijkgedachte zette Hilversum voort voor de ruimtelijke en sociale ordening. Hilversum richtte zich ook met directeur van Publieke Werken Nicolaas Albert Felix (1897-1952) op de uitvoering van het reconstructie voor de kern, het kernplan.

De gemeente was in 1946 aan haar 19e gemeentelijke woningbouwcomplex toe en kreeg toestemming van de rijksoverheid voor de bouw.
Begin jaren vijftig maakte Hilversum weer herzieningen van het uitbreidingsplan voor de inrichting van (delen van) wijken. Hilversum probeerde in een goede samenwerking met de woningbouwverenigingen zo veel mogelijk woningen te realiseren. Hierbij waren ze afhankelijk van de door de rijksoverheid toegewezen woningcontingenten.
De toestemming was noodzakelijk om arbeidskracht en materiaal gelijkelijk over het land te kunnen verdelen. Felix stelde in 1946 Wenken op voor het ontwerpen van woningen voor gezinnen van verschillende grootte, met als doel voor al deze gezinnen een woning in de buurten te hebben. In 1949 werd het initiatief genomen tot realisatie van de volgende drie gemeentelijke complexen.

Ondanks de noodzaak van soberheid en snelheid wilde Hilversum de traditie van kwalitatief hoogwaardig bouwen hoog houden met zorgvuldige ontwerpen met afwisseling en kwalitatief goede woningen. De gewoonte in Hilversum om in harmonie met de omgeving te bouwen werd niet verlaten. De woningbouw in Hilversum onderscheidde zich door kwaliteit en aandacht voor eigen identiteit van de complexen. Het beëindigingsplan en het tuinstadconcept bleven overeind.
De tuinstadgedachte had zich als concept bewezen. Daarmee samen ging onderzoek naar plekken voor etagebouw, gemeenschappelijke groenvelden en compactere complexen, zodat er meer woningen gebouwd konden worden, en naar veranderingen in het bouwproces. De systeembouw en moderne projectontwikkeling kwam op en in 1956 ging de afdeling stedenbouw van de gemeente van start. In 1960 werd de gemeentelijke dienst Stadsontwikkeling ingesteld.
Op 25 april 1958 werd in Hilversum de 100.000ste ingezetene geboren, Johannes Hermanus Geers aan de Cornelis Evertsenstraat 57a.

HERZIENING VAN HET UITBREIDINGSPLAN VAN HILVERSUM IN DE JAREN VIJFTIG

Herziening plan Noord, 1953-1954

Er waren ruim 3000 woningzoekenden, waarvan het merendeel zocht naar een woning met een huur van 40 gulden of minder per maand. Prioriteit kregen het bepalen van het aantal nog te bouwen woningen en van de verhouding tussen de woningtypen (woningwetwoningen en kleine middenstandswoningen) met bijbehorende huurprijzen in de lagere huurklasse. Het verschil tussen arbeiderswoningen en kleine middenstandswoningen was inmiddels aan het vervagen, in sociaal, maar ook in -stedenbouwkundig en architectonisch opzicht. De welvaart nam toe en de lonen stegen. De bouwkosten namen echter ook toe. Toch was het grootste deel van de bevolking van Hilversum arbeider, die het van lage huren moest hebben. Met het bepalen van het woningtype en de dichtheid van de bebouwing was het onvermijdelijk de groeimogelijkheden en verdiepingbouw bij de discussie te betrekken. Hield men met het oog op de toekomst wel genoeg rekening met de kwaliteit van de woningen en de leefomgeving, en met en de behoeften op langere termijn? De gemeente besloot voor de volgende vijf jaar uit te gaan van 50% woningwetbouw, 25% kleine middenstandswoningen en 25% grote middenstandswoningen en villa’s.[3]

Burgemeester Boot

J.J.G. Boot (1902-2002) was burgemeester van Hilversum van 1951 tot 1968 en speelde een stuwende rol in de discussie over de naoorlogse ontwikkeling van Hilversum en de samenwerking met de industrie om woningen te bouwen. Om het aantal forensen te beperken riep de burgemeester de hulp in van de industrie en de omroep. De omroep betaalde veel aan reiskosten voor de werknemers die elders woonden. In 1951 startten de besprekingen met de industrie, Kamer van Koophandel, vakverenigingen en de omroep over financiering en koop of huur van woningen voor personeel. De omroep, N.S.F en de Verenigde Melkbedrijven wilden de meeste woningen voor personeel.

Sinds 1939 werden discussies gevoerd over verdiepingbouw om meer woningen te kunnen bouwen. Er was veel sprake van dubbelbewoning. In 1947 werd de eerste verdiepingbouw gebouwd in het 20e gemeentelijke woningbouwcomplex aan de Reigerstraat en de Adelaarstraat. Hier staan ook rijen eengezinswoningen, afgesloten door grote woningen in drie lagen.
Dudok was in 1949 officieel met pensioen gegaan, maar bleef als adviseur bij de gemeente. Op 13 juli 1954 sprak Dudok met het college van Burgemeester en Wethouders, maar het was vooral Boot die het woord voerde.[2] Dudok kreeg de indruk dat het gemeentebestuur zich teveel liet leiden door aantallen. *Het lijkt, dat het aanzien van de gemeente recht evenredig wordt geacht aan het aantal inwoners*. Tenslotte had Boot eens tegen hem gezegd: *In de veelheid der onderdanen ligt des Konings heerlijkheid!* Boot haastte zich dit te nuanceren, maar feit was dat het aantal inwoners toenam. De vraag was wat te doen als de ontwikkeling tegen de omringende natuur, die iedereen wilde beschermen, vastliep. Dudok meende dat zowel de verdeling van de industrie als het behoud van de natuur op landelijk niveau geregeld moesten worden. De provincies moesten zich hierin mengen en streekplannen worden opgesteld. Het gemeentebestuur en Dudok waren het eens over de uitgangspunten van de tuinstad met milde allure, maar de beheersing van de vraagstukken bleef het probleem. Boot zag aankomen dat voor verdiepingbouw moest worden gekozen, hoewel hij dat liever niet deed. Hij stond bekend als burgemeester die de industrie wilde faciliteren, maar hij zag ook in dat de groei beheerst moest worden en samenwerking van belang was.

Stedenbouwkundig was het hoofdzaak dat openbare gebouwen, kerken en scholen accenten vormden waarop overige bebouwing op verantwoorde wijze aansloot. De wijk moest door een aardige beplanting aansluiten op de natuur. Het uitgangspunt voor het plan bleef het bouwen van een goede, harmonieuze tuinwijk.

Uitbreiding richting heide

Het werd al snel duidelijk dat de noordgrens kon worden opgeschoven. Daardoor zouden meer woningen gebouwd kunnen worden. Voorzien werd in een uitbreiding van de begraafplaats, waar omheen bebouwing kon komen tot de Erfgooiersstraat waarachter het natuurgebied begon. Hier zouden eengezins-woningen en verdiepingwoningen komen. Er blijft aandacht voor plantsoenen en plantsoenwegen. Het aantal plekken voor openbare voorzieningen, scholen, spel- en sport, winkels en kerken werd uitgebreid zodat die voorzieningen in de buurt liggen. Tussen de Pieter Postlaan en de Lieven de Keylaan werd een forse ruimte toebedeeld aan openbare functies en een kerk. Omdat de wijk groter werd, met meer inwoners, werd in het wijkontwerp meer ruimte gereserveerd voor buurtwinkels zodat de wijkbewoners voor kleine dagelijkse boodschappen in de buurt terecht konden.[9]

Verdiepingbouw

De gemeente stond ook verdiepingbouw toe. Eigenlijk was die discussie al in 1939 op gang gekomen vanwege het probleem van dubbelbewoning, en omdat veel stellen huwden in die periode en een woning zochten. Het stratenpatroon werd niet ingrijpend aangepast aan deze nieuwe mogelijkheid. Die hogere bouw werd geprojecteerd langs bredere wegen en pleinen zoals aan Laan 1940-1945, de Stephensonlaan, Stroeslaan, Jacob van Campenlaan en Berlagelaan. In de toelichting van 1953 presenteerden de ontwerpers dat als een positief middel. Het *verduidelijkte de planopbouw* en leidde tot *karakteristieke oplossingen*. De ruimtelijke hoofdstructuur werd *beter afleesbaar en expressiever vanwege de boeiender afwisseling*.[10]
Overwegend is de opzet van de bebouwing gelijk, maar er is ook een nieuw motief aan de noordzijde van de Lopes Diaslaan: haakse verdiepingbouw met gemeenschappelijke tussentuinen.
In dit plan werd ook de noordelijke weg gewijzigd. Vanwege de veiligheid werd de aansluiting van de Erfgooiersstraat aan de Johannes Geradtsweg en de weg naar Laren gewijzigd.[11]
Van het provinciale Streekplan werd een tweede rondweg overgenomen. In 1967 maakte de stichting het Goois Natuurreservaat bezwaar tegen de tweede weg.[12] Deze zou niet worden aangelegd.

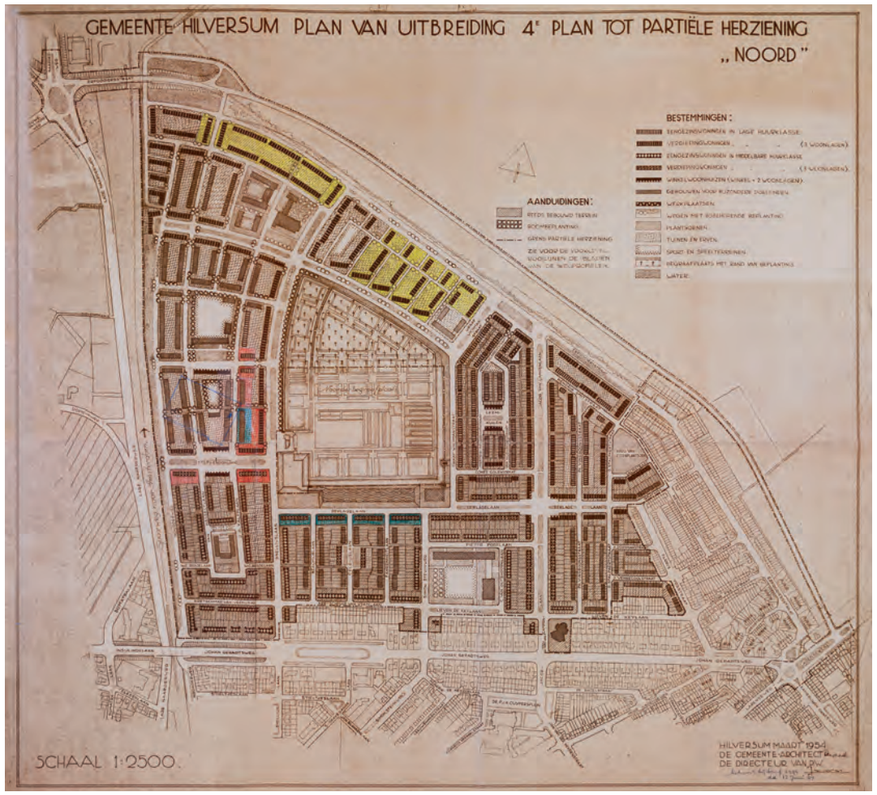

Vierde plan tot partiële herziening van het uitbreidingsplan van 1934. Deze betreft Hilversum Noord, maart 1954.

Kaders verdiepingbouw

Waarom drie lagen en een kap op een lage plint? Met deze hoogte komen de flats niet boven de boomgrens uit en door de aangeplante bosstrook langs de Erfgooiersstraat zijn ze niet zichtbaar vanaf de heide. Een lift was niet standaard in die tijd. Boven vier lagen was een kolenkachel niet mogelijk in verband met de trekkracht van een schoorsteen. Gaskachels waren veel kostbaarder tot de vondst van aardgas. Ook hebben de gebouwen nog een menselijke maat, het is mogelijk op de bovenste verdieping nog contact te hebben met de straat: het groen lijkt ook de tuin van de bewoners op de verdiepingen, vanuit het raam op de derde verdieping is er nog een gesprek en oogcontact mogelijk met een kennis die beneden staat. Rondom de flats werden tuinen aangelegd. Deze waren niet alleen voor de bewoners op de begane grond maar voor alle bewoners. Verdiepingbouw was alleen mogelijk als er voldoende groene ruimte in de buurt was met speelmogelijkheden. De nabijheid van de natuur bood onvoldoende groen en speelmogelijkheden in de buurt zelf, het was toch veel te gevaarlijk de kinderen alleen naar de heide te sturen om te spelen?

Vaststelling plan, 1956-1957

In 1957 werd het uitbreidingsplan Noord vastgesteld. De aanwezigheid van de begraafplaats was niet ideaal want die zou omgeven worden door bebouwing. Geopperd werd om een begraafplaats aan te leggen in het Corversbos of het zuiden van de gemeente. Dit werd uiteindelijk in 1964 de Zuiderhof aan de Kolhornseweg.[4] De uitbreiding van de begraafplaats bleek dus niet nodig. Het vrijgekomen driehoekige terrein was hier nog herbestemd voor recreatie. Wat al in uitvoering was werd in het plan vastgelegd: meer woningwetwoningen, maximaal drie woonlagen, voor zover passend in de woonwijk en stedenbouwkundig verantwoord om het tuinstedelijk karakter van de gemeente te behouden, en reductie van de diepte van de kavels. De eengezinswoningen mochten alleen bewoond worden door één gezin. Vanwege de woningnood mocht een afwijking worden toegestaan: woningsplitsing voor maximaal 10 jaar en de verplichting er daarna weer één woning van te maken.[13]

Op de hoek van de Snelliuslaan en de Stephensonlaan is de overgang van bebouwing met eengezinswoningen naar portiekflats goed te zien.
Aan de overkant is dit op de hoek van de Snelliuslaan en de Berlagelaan ook te zien.
Deze plekken hebben daarmee betekenis als uiting van de keuzes die werden gemaakt ten aanzien van bebouwingstype en aantallen woningen binnen het tuinstadconcept in een periode van wederopbouw en de behoefte aan meer woningen.

Toelichting bij het 4e plan tot partiele herziening van het uitbreidingsplan in onderdelen (Plan Noord), 11 september 1956. (SAGV 020-298)

Zicht op de heide aan het einde van de De Kupstraat bij de Erfgooiers-straat. Links de flat van Erfgooiers uit 1955, rechts die van Patrimonium. De aanplant van de bosstrook zou de bebouwing aan het zicht vanaf de heide onttrekken, 1958.

Aanleg uitbreiding Berlagevij-ver, 1956. Zicht op eengezins-woningen aan Berlagelaan en links Snelliuslaan, 1954-1955. Hele-maal rechts verdiepingbouw aan Stephensonlaan, 1955.

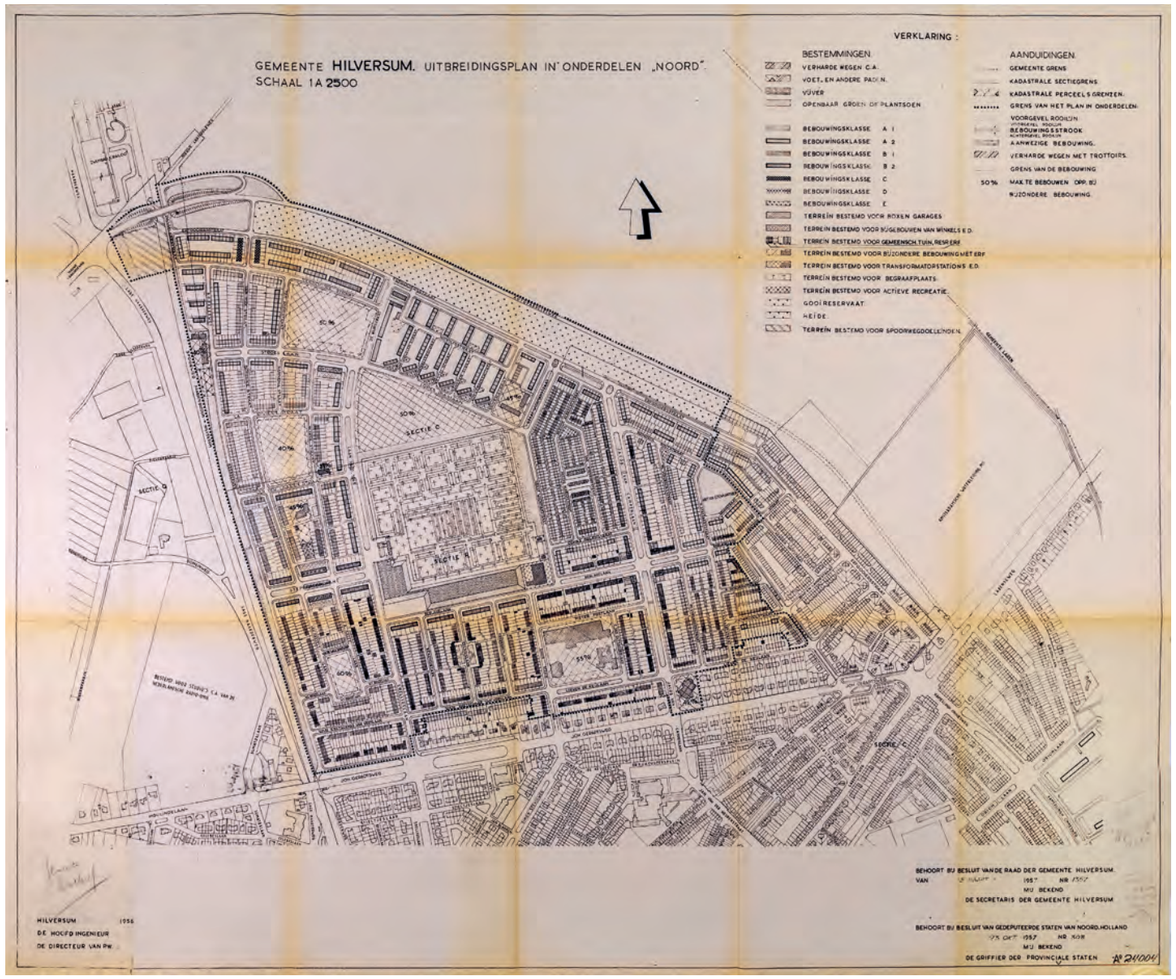

Goedgekeurd uitbreidingsplan in onderdelen, Hilversum Noord, 1957.

Artikel 20 Wederopbouwwet en woningcontingenten

Er was in de voorgaande jaren veelvuldig gebruik gemaakt van artikel 20 van de Wederopbouwwet, de mogelijkheid woningen te bouwen met rijksbudgetten zonder te beschikken over een vastgesteld uitbreidingsplan. Het ministerie stelde jaarlijks een bouwprogramma vast op grond waarvan gemeenten woningbouwcontingenten kregen toebedeeld met een waarborg voor financiering. Meer volumina (woningen) dan het toebedeelde contingent bevatte werden niet gefinancierd. De rijksvoorschotten en subsidies betekenden dat er toezicht kwam op de locatiekeuze, het woningontwerp, de prijsvorming, huurprijsvaststelling en woningtoewijzing: woningcontingenten dus in ruil voor centraal gecontroleerde randvoorwaarden. De provincie kreeg hierbij een grote rol toebedeeld. Veel overleg was nodig voordat toestemming werd gegeven voor de bouw. Het plan legaliseerde hoofdzakelijk wat onder die wet was gebouwd.

PLANNEN IN DE JAREN ZESTIG EN ZEVENTIG

Nadere invulling, periode 1963-1966

Noord was begin jaren zestig uitgegroeid tot een zelfstandige woonwijk met voorzieningen, kerken, wijkgebouwen en winkels. Omdat rond 1962 de huurprijzen van de woningwetwoningen omhoog gingen leek het verantwoord meer woningtypen te gaan combineren. *Een zo scherpe scheiding tussen verschillende woonbuurten lijkt ons niet meer van deze tijd, vooral nu de huurprijzen van de nieuwe woningwetwoningen zo hoog zijn, dat er qua huurniveau weinig of geen onderscheid meer bestaat met premiewoningen en daardoor toch een zekere selectie plaatsvindt.*[8] Alleen het westelijke gebied tussen de Stephensonlaan en de La Rivièrestraat kwam moeizaam tot stand. In 1963 werd voor dit gebied een herziening van het plan vastgesteld. Het ging om detailwijzigingen van bijvoorbeeld woningtypen en

Aanleg uitbreiding Berlagevijver, 1956. Zicht op verdiepingbouw van Patrimonium uit 1953, het electriciteitsgebouw stond er nog niet, 1958. Aan de Berlagelaan de flats voor de NTR uit 1955.

Aanleg uitbreiding Berlagevijver, 1956. Rechts rij benedenwoningen met daarboven maisonnettes aan de Berlagelaan met middenplantsoen, 1952.

Stedenbouwkundige Dienst, 'Fragment herziening uitbreidingsplan in onderdelen Noord', juni 1963. Herziening deel westelijk van de Noorderbegraafplaats.

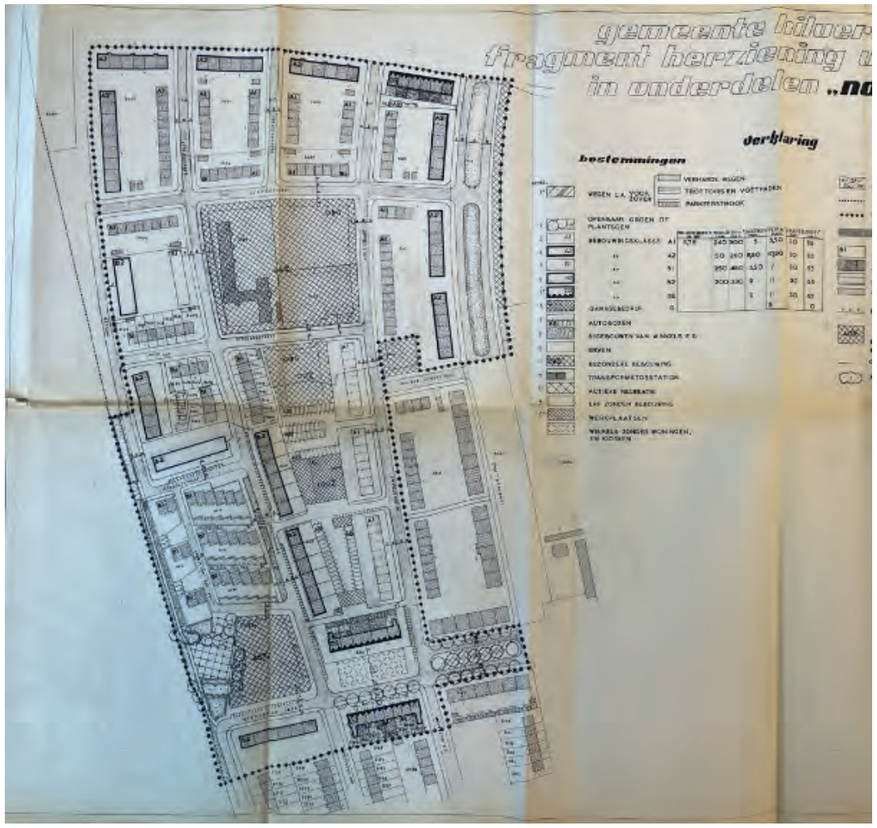

De overschakeling van stadsgas naar aardgas gebeurde in fasen. Op 1 juli 1963 waren de eerste woningen in de omgeving van de Jacob van Campenlaan en de Berlagelaan overgezet op aardgas. *Wij in Hilversum,* nr 29, september 1963.

Stedenbouwkundige Dienst, Bezwaardenkaart van 'Gemeente Hilversum Bestemmingsplan Noord 1966', tekening 1964 met latere bewerkingen. De Van der Laakenstraat liep in het plan eerst door naar de Buisweg. Later kwam er een knik (Van der Laakenstraat en Van Strijlandstraat).

P.R. van Nifterik over Hilversum Noord

In 1963 maakte de directeur van de stedenbouwkundige dienst, Jhr. Ir. P.R. van Nifterik als nieuw betrokkene bij plan Noord de volgende opmerkingen: *Het heeft mijn verwondering gewekt in het plan Noord (en wellicht ook elders in de gemeente) in grote aantallen meerverdiepingenhuizen aan te treffen, die zich alleen in bouwhoogte van de eengezinshuizen onderscheiden, zij het dat deze meerverdiepinghuizen zich doorgaans aan de randen van de buurteenheden bevinden. De verkaveling van de bouwstroken in de bouwblokken is van dien aard dat het de indruk wekt dat aanvankelijk eengezinshuizen geprojecteerd waren, die op een gegeven moment zonder meer gewijzigd zijn in meergezinshuizen. (..) Nog dwazer wordt deze aan de bouwwijze tegenstrijdige tuin, wanneer de onderste woonlaag boven een onderhuis ligt, dus zelf ook geen rechtstreekse uitloop meer heeft in die tuin, zoals in Noord meestal het geval is. Moet de eigen tuin bij gestapelde woningen onlogisch genoemd worden, het ontbreken van een tuin bij de hoger gelegen woningen acht ik sociaal onaanvaardbaar. De aanwezigheid van een – doorgaans bovendien klein – balcon maakt dit gemis niet goed. Men moet er rekening mee houden dat de woningen bewoond worden door gezinnen met kinderen. Voor deze kinderen (van 3 tot omstreeks 10 jaar) is speelgelegenheid beslist noodzakelijk. Het is niet verantwoord kleine kinderen te laten spelen op de straten waar ook gemotoriseerd verkeer aanwezig is. De meeste flats staan, zoals aan het begin is gezegd, aan de randen van de buurteenheden, waar doorgaans ook de drukste wegen zijn. Menige huisvrouw zal overdag of met bezorgdheid haar kinderen op straat zetten, of de gehele dag de kinderen over de vloer hebben.*[9]
Openbare speelgelegenheid was volgens hem ook nodig bij eengezinshuizen omdat kinderen hun eigen tuin ontgroeien en contact zoeken met soortgenootjes. Deze gelegenheid moest gezocht worden tussen de hogere bouwblokken omdat deze toch al verder van elkaar geplaatst waren. *Niet het zoveel mogelijk bergen van mensen op een bepaald terrein zij ons doel, doch een aangenaam woonoord te scheppen, waarbij de stapeling van huizen noodzakelijk is om die ruimte te scheppen, die de huidige samenleving eist, ruimte voor verkeer in de ruimste zin van het woord, ruimte om te verblijven, ruimte om te spelen, kortom ruimte om te leven.* Op de open plekken in de wijk werden steeds meer garageboxen gebouwd vanwege de toename van het autobezit.

wegprofielen. In dit gebied werden nieuwe motieven geïntroduceerd waarbij de strokenbouw langs de straten werd doorbroken. Een centrale plek kreeg scholen en kerk.

Wijkgedachte en boodschappen doen

De wijkgedachte was mede gebaseerd op het uitgangspunt dat de bewoners in hun eigen wijk en buurt de dagelijkse boodschappen konden doen. Voor de dagelijkse kleine boodschappen waren winkels in de verschillende buurten, in totaal 42, op de hoek van de Berlagelaan en Jacob van Campenlaan, in de Hendrik Smitstraat, Leemkuilen en de Stroeslaan. Welke winkels gewenst waren was van verschillende factoren afhankelijk: bij kruidenierswaren en brood bleven huisvrouwen vaak hun oude winkel trouw, melk kochten zij praktisch altijd aan de deur. Vlees kochten zij buiten de wijk en vis werd nauwelijks gegeten. Aardappels, groente en fruit werden op de markt gekocht, tabak meestal buiten de wijk, op weg van of naar het werk.[7]
Het winkelcentrum aan de Stephensonlaan leek echter niet te functioneren. Het lag ongunstig aan de rand van de buurt, ingeklemd tussen spoor en begraafplaats en op enige afstand van de doorgaande Laan 1940-1945. Van gezellig winkelen was geen sprake want de winkels lagen te ver uit elkaar vanwege de breedte van de straat met een groot plantsoen. Ook architectonisch was dit centrum geen succes. Hadden ontwikkelaars Matser, Dijkhuis en Smit met hun architect G. Dusschoten in 1956 een misrekening gemaakt?
De gemeente wilde in de naastgelegen Wirixstraat 24 winkels bijbouwen om het winkelcentrum leven in te blazen en om te voorkomen dat er nog meer winkels werden ingericht in ruimtes verspreid in de wijk die daar niet voor bedoeld waren. Als eerste maakte de Hilversumse Coöperatieve vereniging voor de Handel in Melk en Melkproducten (H.C.M.) bezwaar tegen de uitbreiding van het aantal winkels. De H.C.M. ondersteunde nieuwe melkwinkels in nieuwe woonwijken. Omdat de aankoop en inrichting veel geld kostte wilde de H.C.M. concurrentie voorkomen. P. de Gruyter en Zoon maakte ook bezwaar, evenals de

Opening winkelcentrum Stephensonlaan, 1957.

School Buisweg 9, gemeentearchitect Joustra, boven 1962.

Achterzijde school Buisweg 9, links gymzaal.

Voorzijde school Buisweg 9, rechts gymzaal.

bewoners van de Wirixstraat die middenstandswoningen met een *middelbare huur* bewoonden en geen winkelend publiek in de straat wilden zien. Uiteindelijk kwamen er in de Wirixstraat woningen en een garagebedrijf. Of de bewoners daar blij mee waren …

Nadere invulling, jaren zeventig

Treinstation

In 1973-1974 werd het station Hilversum Noord (nu Media Park) ingericht. Op 25 september 1974 werd het station geopend. Via een voetgangersbrug konden de perrons aan beide zijden worden bereikt. Het openbare gebied werd heringericht. De nieuwe traverse, vormgegeven als een kijkbuis door Meyer en van Schoten Architecten, werd in 2011 geopend.

Bebouwing ten noorden van de Noorderbegraafplaats

Het terrein direct ten noorden van de begraafplaats bleef het langst leeg. Architecten Hartman en Eylers bouwden in 1976-1977 op de hoek van de Lopes Diaslaan en Laan 1940-1945 het complex zelfstandige bejaardenwoningen en een openbare bibliotheek.

Aanleg station en inrichting openbare ruimte treinstation halte Noord, 1974.

Station Hilversum-Noord, 1974.

STEDELIJKE VERNIEUWING IN NOORD, JAREN 2000

Stedelijke vernieuwing in Hilversum in landelijke context

De stedelijke vernieuwing werd op grote schaal zichtbaar aan het einde van de Wederopbouwperiode, vanaf 1965, toen sloop plaats maakte voor grootschalige vernieuwing. De mensen protesteerden daartegen want er was vaak geen plek meer voor hen en de stadsdelen veranderden onherkenbaar. Ook Hilversum richtte zich in de jaren zestig op reconstructie en cityvorming in het centrum. De stadsvernieuwing die daarna op kwam richtte zich meer op verbetering en vernieuwing op de schaal van de buurt. Van 1977 tot 1985 werden woningen verbeterd of vervangen met de Interim Saldo Regeling. Na 1985 werden de Wet op de Stads- en Dorpsvernieuwing en het Investeringsbudget Stedelijke Vernieuwing de motor. De focus kwam steeds meer te liggen op de verbetering van de leefbaarheid en de veiligheid. In de jaren negentig werd er veel aandacht besteed aan de stadsvernieuwing in Hilversum Noord. De focus lag op de bouw van (nieuwe) woningen in combinatie met (zorg)voorzieningen, scholen en het verbeteren van de openbare ruimte. De achtergrond voor deze aanpak was met name het verbeteren van woningen en zorg, de sociale samenhang en de veiligheid.

Stedelijke vernieuwing in Hilversum Noord, jaren 2000

Vernieuwing en verbetering betrof het woondienstencentrum Lopes Dias, de transformatie woongebouw Vierkerkenhuis met een multifunctioneel centrum voor de wijk, nieuwe woningbouw De Kupstraat, renovatie van groen en speelplekken, aanleg Cruyff Court, Traverse Mediapark over het spoor, fietspad langs de Noorderweg, nieuwe eengezinswoningen aan de W.C. Bradelaan, nieuwe woningbouw Leemkuilen en Comes Olenstraat, renovatie portiekwoningen Jacob van Campenlaan, ateliers Dudok, nieuwe appartementen en eengezinswoningen Erfgooiersstraat, Stalpaertstraat, renovatie portiekflats Salmstraat, nieuwe combinatieschool aan de Lopes Diaslaan (voormalige Dr. ir. C. Lelyschool, voormalige Titus Brandsmaschool en Petrus Dathenusschool), nieuwbouw school en woningen Lieven de Keylaan, Outshoornstraat en Pieter Postlaan. In de noordwesthoek werden nieuwe flats gebouwd.
Naast renovatie en vernieuwing van woningen, zijn de voorzieningen gewijzigd. De winkels met bovenwoningen Leemkuilen

De Cruyff Court aan de Stephensonlaan hoek Bonnikestraat.

Nieuwe appartementengebouwen aan de Van Dijkstraat hoek Verschurestraat, daarachter het woonwagenkamp.

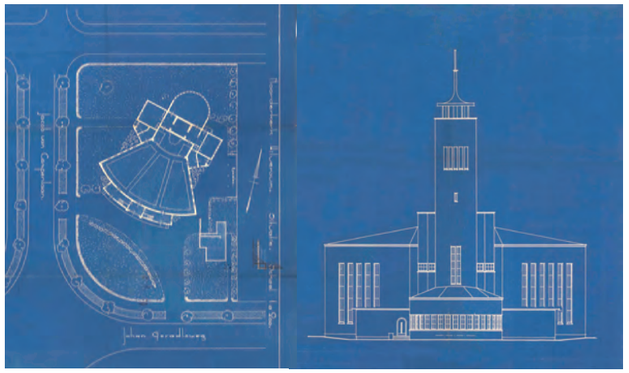

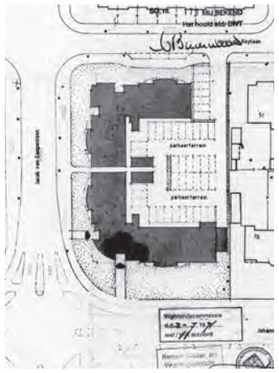

Ontwerp, aanzicht en interieur van de Noorderkerk, herkenbaar en beeldbepalend op de hoek van de Johannes Geradtsweg en de Jacob van Campenlaan, 1951. De kerk met een bijzondere situatie op een ruim perceel werd gesloopt. Vervolgens werd het perceel geheel gevuld met niet passende appartementenbouw.

zijn gesloopt en daarvoor in de plaats zijn appartementen gekomen. De winkels verdwenen daarmee uit de buurt, terwijl dat een kenmerk is van de wijkgedachte. De Verrijzeniskerk aan de De Kupstraat, de Noorderkerk op de hoek van de Jacob van Campenlaan en de Johannes Geradtsweg en de Goede Herderkerk aan de Simon Stevinweg zijn gesloopt. Beeldbepalende gebouwen op markante plekken in de wijk zijn daarmee verdwenen. Cultuurhistorisch gezien is dat ook een verschraling van het functioneren van de wijk en de stadsopbouw. Geheel vernieuwd is het voorzieningencluster tussen de Lieven de Keylaan en de Pieter Postlaan met school en woningbouw. De school aan de W.C. Bradelaan is vervangen door woningen. Aan de Lopes Diaslaan zijn drie scholen samengebracht in een nieuw gebouw.

Nieuwbouw aan de Hendrik Smitstraat op de hoek met de Vingboonsstraat.

Na sloop van de winkelwooncomplexen aan de Leemkuilen in het 25 woningbouwcomplex werd deze nieuwbouw gerealiseerd.

Verschillende benaderingen

De herontwikkeling van de woningbouw in Hilversum Noord laten verschillende benaderingen zien. De schuin haaks geplaatste woonblokken aan de Lopes Diaslaan en verderop aan de Stroeslaan zijn gerenoveerd en van buiten geïsoleerd waardoor de bakstenen gevel door een isolatielaag achter pleisterwerk aan het oog wordt onttrokken. De plekken aan de straatzijde zijn parkeerplekken geworden. Ook vindt sloop-nieuwbouw plaats. Zo zijn complexen vernieuwd en vergroot bij de Stalpaertstraat en Hendrik Smitstraat, Verschurestraat en Erfgooiersstraat. Op enkele plekken is het concept van maximaal drie lagen met kap op laag basement losgelaten. Vijf lagen zijn toegepast aan de Verschurestraat en Erfgooiersstraat. Bovendien zijn de portiekflats vervangen door galerijflats. Daardoor gaat wel een samenhangend element van de oorspronkelijke wijk verloren: de constante afwisseling van twee lagen en kap en drie lagen met kap en laag basement.

Bij de noordwesthoek, waar de Erfgooiersstraat aanhecht aan de Nieuwe Crailoseweg, is bebouwing en een woonwagenkamp gerealiseerd aan de heidekant van de Erfgooiersstraat. Daarmee dreigt de scherpe scheiding tussen bebouwing en natuurgebied te worden aangetast. Die scheiding was een helder uitgangspunt van Dudok, en een essentieel onderdeel van het kenmerkende ruimtelijke karakter van de wijk. Uitzondering daarop vormde in 1951 de rij woningen van de woningbouwvereniging van Erfgooiers.

Verrijzeniskerk De Kupstraat aan het einde van de zichtlijn over Laan 1940-1945, 1965. Daarnaast het woongebouw dat er voor in de plaats gekomen is.

Nieuwbouw aan de Stalpaertstraat op de hoek met de Hendrik Smitsstraat.

4 NOORDOOST THEMATISCH

BEBOUWINGSBEELD TEN NOORDEN VAN DE JOHANNES GERADTSWEG

Erfgooiersbuurt

De buurt is in meerdere opeenvolgende complexen vanaf 1918 gerealiseerd, waarbij de open bebouwing in de loop der tijd meer het karakter kreeg van strokenbebouwing langs de straten en aansluiting kreeg aan andere complexen. Eind jaren twintig en in de jaren dertig werd hier aan de Floris Vosstraat bebouwing aangehaakt. Hier staat een kenmerkend complex van Nic. Andriessen uit 1939.

Erfgooiersstraat 7, architect J.H. Slot.

Johannes Geradtsweg 14-16, architect J.H. Slot.

Ludenstraat 27-31, architect J.H. Slot.

Erfgooiersstraat 26, architect J.H. Slot.

Stad en LLandestraat 16-20 en Hendrik Smitstraat 7, gemeente-architect W.M. Dudok..

Erfgooiersstraat 66-76, gemeentearchitect W.M. Dudok.

Erfgooiersstraat 172-208, architect H. Bunders.

Johannes Geradtsweg

Achter de bebouwing aan de noordkant van de weg begint de bouw in de jaren vijftig. Bij de Floris Vosstraat werd om de hoek aan de Lieven de Keylaan een enkele bebouwing gerealiseerd in de jaren dertig, dat nu tussen de bebouwing uit de jaren vijftig staat. Tussen de Simon Stevinweg en Snelliuslaan staat aan de bebouwing uit de jaren vijftig aan de Johannes Geradtsweg.

Johannes Geradtsweg 121-123,
Architectenbureau W.M. Weerkamp.

Beijerincklaan 8-12,
architect C. Trappenburg, 1929.
Onderdeel van het kenmerkende ensemble rond de Snelliusschool.

Plantsoen in de Johannes Geradtsweg met kunstwerk 'Het gezin' van Pieter d'Hont, 1965.

Bebouwing in drie bouwlagen met kap en laag basement langs de bredere wegen, zoals aan de Jacob van Campenlaan, 1954. De portiekflats kregen een gemetselde erfscheiding zodat ze met groen worden omringd.

De zuidrand van de Noorderbegraafplaats, het groene hart van de wijk.

Noorderbegraafplaats

De Noorderbegraafplaats uit 1930 is het groene hart van de wijk, én heeft een wijk overstijgende functie. Aan de zijde van de Berlagelaan is langs de vijver een parkinrichting gemaakt. De begraafplaats is in de groene werking alzijdig. Aan de oostzijde is in 1957 het, in zichzelf kenmerkende en zorgvuldig voor de plek ontworpen, transformatorstation met bovenwijkse functie gebouwd, waardoor aan die kant het vrije zicht en het gevoel van openheid en vrije ligging van deze groene kern is beperkt.

Aula Noorderbegraafplaats, foto graaf onbekend, circa 1930. (SAGV)

De hoofdlaan van de Noorderbegraafplaats in de sneeuw, 2024.

Graf architect W.M. Dudok en mevrouw A.M. Dudok-Smit, 2009.

De aula van de Noorderbegraafplaats in de sneeuw, Laan 1940-1945, 2009.

Wederopbouwwijk Noord

De samenhangende hoofdstructuur en het bebouwingsbeeld in de buurten rond de begraafplaats zijn nog intact. De woningen in de middelbare huurklasse, ofwel kleine middenstandswoningen, zijn vooral in het zuidelijk- en westelijk deel gerealiseerd. Woningen in de woningwetsector liggen hoofdzakelijk in het noord- noordoostelijk deel. De kleine middenstandswoningen en de woningwetwoningen werden beide gerealiseerd als eengezinswoningen van twee lagen en een kap, en etagebouw (maisonnettes, grote eengezinswoningen in drie lagen en verdiepingbouw met drie woonlagen).
In Noord was een afwisseling van in twee en drie lagen heel gewoon. Sterker nog: het is het kenmerk van de wijk. Deze woningen zijn hoofdzakelijk gerealiseerd in strokenbouw. Er zijn ook andere woningtypen te vinden. Om grote gezinnen van een woning te kunnen voorzien, werden blokjes eengezinswoningen aan weerszijden afgesloten door een woning van drie lagen en een kap, of door bouwblokken met een begane grondwoning en een maisonnette daarboven. De hogere bouwhoogte werd alleen toegepast waar het binnen de stedenbouwkundige- en bebouwingsstructuur paste, aan bredere straten en doorgaande buurtwegen, zoals de Jacob van Campenlaan, Berlagelaan en Stroeslaan. In enkele gevallen werden meer lagen gebouwd in woonstraten bij verbredingen van de straat en pleinen, zoals de Celsiuslaan met maisonnettes en Leemkuilen met maisonnettes boven winkels.
Het bebouwingsbeeld is harmonisch, maat en schaal passen bij elkaar, door het bouwen in baksteen en het bedekken van de daken met keramische pannen. Sobere stroken woningen kregen toch een verbijzondering door ontworpen details. Openbare of bijzondere voorzieningen, zoals scholen, kerken, bibliotheek, ouderenvoorzieningen en speeltuinen, gerealiseerd als vrije volumes op een veld. In het wijkontwerp zijn ze gegroepeerd in grotere en kleinere thematische voorzieningenclusters. De grotere clusters worden omgeven door de woonbuurten, solitaire voorzieningen hebben een prominente stedenbouwkundige plek, door ze te situeren op assen of aan kruispunten van wegen.

Subtiele ankerpunten

In de wijk waren, typerend voor het tuinstadontwerp van Dudok, stedenbouwkundige en architectonische subtiele ankerpunten opgenomen waar openbare en bijzondere functies een plaats kregen. Deze functioneerden als oriëntatiepunten en bijzondere plekken. Ten eerste waren dit de kerken die inmiddels afgebroken zijn. Deze zijn niet helaas verdwenen, maar er is ook geen ankerpunt voor teruggekomen. Aan het einde van de Laan 1940-1945 is de beeldbepalende Verrijzeniskerk vervangen door een appartementengebouw zonder zeggingskracht. Bij de kerk hadden de jongeren een plek. De toren van de Goede Herderkerk oriënteerde de bewoner op het voorzieningencluster aan de Lieven de Keylaan. De Noorderkerk is vervangen door een appartementengebouw, dat architectonisch de aandacht niet meer trekt en niet als draaipunt en trekker voor Noord functioneert aan het kruispunt Johannes Geradtsweg en Jacob van Campenlaan. Dit heeft de opzet en de wijkgedachte, waarbij de bewoners zich deel konden voelen van de hele wijk, verzwakt. Ook het wijzigen van voorzieningenclusters heeft daaraan bijgedragen.

De maisonnettes aan het brede plantsoen in de Celsiuslaan.

Buurten rondom de Noorderbegraafplaats

Ruimtelijk zijn de buurten grotendeels opgebouwd uit losse woningbouwstroken langs straten, met op de binnenterreinen particuliere tuinen. De hogere, gestapelde bebouwing van drie bouwlagen staat veelal langs de doorgaande wegen. Kenmerkend zijn de strokenbouw langs de zuidzijde van de Berlagelaan. In een smallere straat zoals de Lieven de Keylaan is de bebouwing tweelaags. De twee complexen rondom de Celsiuslaan en de 25e gemeentelijke woningbouw laten zien dat binnen samenhangende complexen een compositie werd gemaakt met twee- en drielaagse bebouwing. Ook hier komen de hogere, grotere gezinswoningen voor. Voorzieningenclusters zijn voorheen Leemkuilen, Lieven de Keylaan en Pieter Postlaan, en nog steeds kruispunt Berlagelaan-Jacob van Campenlaan. Groot plantsoen is het Abdij van Eltenplantsoen. Het cluster aan de Lieven de Keylaan is geheel vernieuwd, onder meer de technische school die een regionale functie had, is afgebroken.
Tussen 1955 en 1957 werd intensief gebouwd ten noorden van de Lopes Diaslaan en naar het noordwesten tot rond de La Rivièrestraat. Het gebied tussen de Wirixtraat en Laan 1940-1945 hoort hier ook bij. Het gebied werd bebouwd met woningen van woningbouwverenigingen in verschillende typen. Een bijzonder motief vormt het complex met de gemeenschappelijke tussentuinen. Tussen de De Kupstraat en de Ten Boomstraat zijn woningen gebouwd op de plek van de Verrijzeniskerk en de school. Over de plantsoenweg de Stroeslaan eindigt de zichtlijn op de school. Op de hoek van de Stroeslaan en Laan 1940-1945

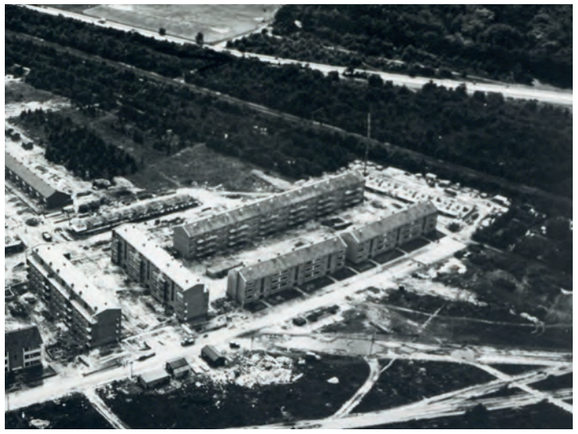

De meest noordwestelijk hoek van Noord in aanbouw.

bevinden zich een reeks winkelruimtes. Aan de Lopes Diaslaan staan twee scholen, een is er in gebruik als school. Langs Laan 1940-1945 staan de stroken portiekflats van Bunders voor de gemeente en van Barenbrug voor Ons Ideaal.

Verschurestraat vanaf de Dasselaarstraat in aanbouw. In het kader van de stedelijke vernieuwing is dit complex vervangen.

Bebouwing aan de Verschurestraat vanaf het spoor, 1955-1956.

Vervangende nieuwbouw in de noordwestelijke hoek van Hilversum Noord. De bijzondere reliefs uit de oude flats mochten mee naar de nieuwbouw. De torenwerking van de stijgvolumes met de dichte gevelvlakken maken de complexen onnodig zwaar in het bebouwingsbeeld.

Buurt ten westen van de Wirixlaan

Het westelijk deel is in opzet gemêleerder. De door E.G. Middag in 1961 ontworpen school aan de Van Strijlandstraat is bijzonder als gangloze school volgens het Groningse scholentype van J.H.M. Wilhelm. Het voormalig wijkgebouw westelijk van de school is afgebroken.
De Apostolische kerk van Hartman en Eylers uit 1969 is de enige overgebleven kerk in de wijk. De religieuze gebouwen van verschillende denominaties waren verdeeld over de wijk in de verschillende buurten. Aan de Stephensonlaan staan de winkels met bovenwoningen (1956). Falkenburg en Mulders hebben hier gebouwd in 1959. In 1965 bouwde de Arbeidersbouwvereniging bejaardenwoningen aan gazons en eengezinswoningen. De garage aan de Wirixlaan is in 1972 gebouwd. Daarnaast staat een appartementengebouw van Hartman en Eylers uit 1991.

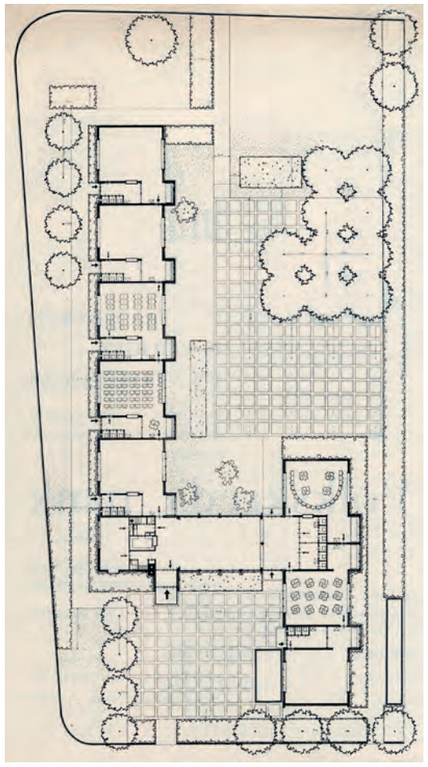

E.G. Middag, presentatietekening plattegrond. (*Wij in Hilversum*, nr 22, februari 1962, 679)

Gangloze school, voorheen Elout van Soeterwoudeschool, architect E.G. Middag, 1961.

De gangloze school is voor Het Mozaiek aan de Van Strijlandstraat hoek Wirixstraat uitgebreid met een nieuw gedeelte, ontworpen door architect Baddy Hartman.

Driehoek Lopes Diaslaan

Midden in de wijk, noordelijk van de begraafplaats, ligt een cluster met voorzieningen. Dit terrein is als een van de laatste delen van de wijk bebouwd. Op de westelijk hoek ligt een groot complex zelfstandige ouderenwoningen (1975) en een bibliotheek, ontworpen door architecten Hartman en Eylers. De bibliotheek is nu in gebruik door een kinderopvangorganisatie. Verder wordt het cluster bepaald door het wijkcentrum Lopes Dias, een verzorgingscomplex en medische voorzieningen.

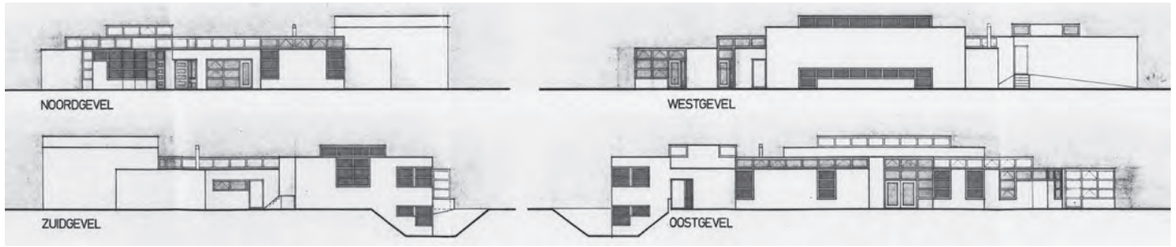

Buurthuis Noord, Lopes Diaslaan 85, Architectenburo Jonkman, Zeist, 1983. Gesloopt voor de bouw van de Titus Brandsmaschool

Kinderdagverblijf (aanvankelijk bibliotheek), Laan 1940-1945, Architectenbureau Hartman en Eylers, 1993.

GROENSTRUCTUUR

Wijk en natuur

Op verschillende schalen speelt het groen en de groenaanleg een rol in Hilversum Noord. In de eerste plaats is er een onderscheid tussen bebouwde kom en de heide. Dat imposante heidegebied met bijzonder natuurschoon moest dat karakter behouden. De rand is vrij scherp en wordt gevormd door de Erfgooiersstraat. De bosrand is speciaal aangelegd om de bebouwing aan het zicht vanaf de heide te onttrekken. Er lopen voetpaden vanuit de wijk naar de heide. Naar de rand van de heide sorteert de wijk daarop voor, zoals aan de de Kupstraat (verbreding door terugleggen rooilijn), Graaf Wichmanlaan (breed plantsoen), Jacob van Campenlaan (doorlopen middenplantsoen) en het complex tussen de Lopes Diaslaan en de Erfgooiersstraat dat door de opzet de natuur naar binnen haalt en het groen laat overgaan in de natuur. Hiermee is dit essentiële stedenbouwkundige motief hier ook een verbinder tussen het groen van de begraafplaats en de heide. Zo wordt de stad niet alleen begrensd maar wordt er met de natuur een functionele en zichtbare relatie aangegaan op ooghoogte. Het groen en de tuinen in de wijk staan niet op zichzelf en vormen een groenstructuur vol met groene verbindende overgangsmomenten. De speeltuin, een recreatieve bovenwijkse voorziening, ligt in

De middenberm van de Jacob van Campenlaan met plantvakken, langs het trottoir nog jonge tweezijdige boombeplanting. Een hoofdas in de wijk. Op de achtergrond de 25e gemeentelijke woningbouw, 1953.

Luchtfoto de Lieven de Keylaan e.o., een van de straten met boombeplanting aan twee zijden. Ruime voortuinen en gemetselde bergingen, 1951.

Binnenhof Janssenstraat, zicht naar Lopes Diaslaan, Woningbouwvereniging van Erfgooiers, 1967.

het groen en beschikt over een klein voorzieningengebouw met een terughoudende vormgeving. Een belangrijke attractie van de speeltuin is de groene setting. De speeltuin werd na de bevrijding in 1945 op eigen initiatief van de speeltuinvereniging Erfgooierskwartier opgericht en ingericht. Aan de noordwestkant is bij de Crailose brug de scheidende werking van de Erfgooiersstraat en de bosrand verzwakt. Daar stond een complex nood schoollokalen. In 1996 werd daar gebouwd. Op het uitbreidingsplan is ter plaatse een verruiming in de grens te zien, evenals aan de oostkant (erfgooiers).

Speeltuin Erfgooierskwartier ligt in het natuurgebied buiten de bebouwing van Hilversum Noord.

Een prachtig terrein waar het goed toeven is.

Groenstructuur in de wijk

De ruimtelijke samenhang in de wijk wordt gecreëerd door brede assen, die onderdeel zijn van een hiërarchisch stelsel. De doorgaande- en ontsluitingswegen hebben een breed middenplantsoen, die de oriëntatie vergroten en begeleidend werken. Langs de Noorderweg en de Buisweg is de groenstrook meer een buffer tussen woonbuurt en spoorlijn. Deze wegen hebben daarmee een ander profiel dan de buurtstraten. De buurtstraten ontsluiten de buurten overzichtelijk en worden begeleid door kleine zijplantsoenen. Verdeeld over de wijk functioneren groene plantsoenen ook als begeleidende elementen die de buurten de groene plekken geven. De Berlagevijver is ook een retentievijver en er vertoeven graag vissers.
De boomaanplant en plantsoenaanleg zijn een belangrijk en integraal onderdeel van de wijkaanleg. De invloed van plantsoenopzichter J.H. Meijer, die samen met Dudok de tuinstad maakte, is zeker aanwezig in deze naoorlogse tuinwijk. Meijer werkte in Hilversum van 1926 tot 1951. Waarschijnlijk hebben Dudok en Meijer samen de Noorderbegraafplaats ingericht. De collectie bomen daar is veelzijdig. De Noorderbegraafplaats vormt het groene hart van de wijk. Ook buiten de begraafplaats zorgen de vijver en de parkachtige ruimte aan de Berlagelaan voor een overgang van (de functie en inrichting als) begraafplaats naar het openbare wijkgroen.

Luchtfoto van het noordwestelijk gedeelte van Hilversum Noord, circa 1975.

De groenstructuur, plantsoenwegen, wegen met zijplantsoentjes en de bermen zijn volgens het concept van Dudok en Meijer ontworpen en aangelegd. In Hilversum Noord zijn bomen aangeplant die qua maat en positie zorgvuldig zijn afgestemd op de straatrichting en bouwhoogte. Straatbomen kunnen ruimtelijk bijdragen aan het karakter. Vooral als sprake is van tweezijdige beplanting zodat een ‘tunnel’ onder de kruinen ontstaat zoals bijvoorbeeld in de Lieven de Keylaan, Floris Vosstraat en het zuidelijk deel van de Erfgooiersstraat. Maar ook als (volgroeide) bomenrijen zoals bij de W.C. Bradelaan voegen ze veel ruimtelijke kwaliteit toe.
Woningen hebben voortuinen met gemetselde lage tuinmuurtjes of lage heggen, struiken en heesters waardoor de openbare ruimte een zeer groen karakter heeft.
Bij de verdiepingbouw beschikken de bewoners over een collectieve groene ruimte dichtbij. Niet alleen collectieve tuinen bij en rondom de bebouwing waren belangrijk, ook speelgelegenheden voor kinderen waren essentieel. Kenmerkend collectief groen zijn, naast de tuinen rond de bebouwing, bijvoorbeeld de groene binnenhoven in het complex tussen de Lopes Diaslaan en de Erfgooiersstraat. Bij de Van der Welstraat en de Bonnikestraat staat het complex woningen van Falkenburg en Mulders, waar voortuinen, pad, plantsoen en achtertuin in elkaar over lopen.
Bij de Wirixstraat zijn de ouderenwoningen georiënteerd op collectief groen met een woonpad. Halverwege de Erfgooiersstraat kreeg het zesde complex Erfgooierswoningen een verbijzondering door de woningen terug te leggen en een collectieve voortuin in te richten.

Een van de stroken met winkels en daarboven maisonnettes aan Leemkuilen in het centrum van de 25e gemeentelijke woningbouw, 1954 (later afgebroken en vervangen door appartementen).

VOORZIENINGEN NOORD

In de wederopbouwwijk was een ordening aangebracht in de plekken voor winkels en bedrijfjes en de mogelijkheden bepaald. De relatieve wildgroei van dergelijke activiteiten die in de eerste decennia van de twintigste eeuw nog mogelijk was, werd geordend en gepland.
De buurtwinkels liggen verdeeld over de wijk op strategische plekken. Alleen voor speciale, niet dagelijkse boodschappen en voorzieningen gingen de bewoners naar het centrum of verder, zoals voor ziekenhuisbezoek of voortgezet onderwijs. De winkels en kleine voorzieningen waren geïntegreerd in de woonbuurten, door ze als onderdeel van een complex op te nemen. Daarmee ontstond er activiteit en ontmoeting in de buurten.
Aan de Berlagelaan en Floris Vosstraat liggen de winkels op de kruisingen van straten, zodoende is er een oriëntatie op twee straten. Aan de Stephensonlaan liggen woningen boven de winkels. Stedenbouwkundig zijn deze voorzieningen verbijzonderd door de ligging aan een brede weg met middenplantsoen. De winkels aan weerszijde van Leemkuilen zijn gesloopt en vervangen door nieuwe woningen. Dit geldt ook voor het aantal kerken en scholen in de wijk. De LTS aan de Lieven de Keylaan had een regionale functie. Door de wijzigingen is de activiteit en ontmoeting in dit opzicht in buurten verschraald.

Volgens de wijkgedachte waren in de wijk voorzieningen als buurtwinkels opgenomen. Bewoners konden zo voor de dagelijkse boodschappen terecht in de buurt. Zicht op de Hertog Aelbrechtstraat, en de winkels met daarboven maisonnettes aan Leemkuilen. De melkboer kwam (nog) aan de deur. Overigens wilde de melkboer bij (te hoge) verdiepingbouw de melkflessen niet meer bij de deuren zetten omdat deze dan zoveel trappen moest lopen.

In de wijk werden, als teken van toenemende welvaart en autobezit, clusters garages gebouwd. Bij het kruispunt Erfgooiersstraat en Larenseweg staat het modernistische servicestation, in 1949-1950 gebouwd naar het ontwerp van H. Bunders en herbestemd. Meer in de wijk ligt het garagebedrijf aan de Wirixstraat.

Infrastructuur Noord

De Johannes Geradtsweg is een deel van de rondweg die langs de zuidzijde van Hilversum Noord loopt en de twee delen van de wijk van elkaar scheidt. Deze twee delen van de wijk zijn verschillend in ontwikkeling, bebouwingsbeeld en leefsfeer. Een aantal bestaande wegen werd doorgetrokken om de wijk met de bestaande wijken te verbinden. De Erfgooiersstraat en ook de Noorderweg functioneren vooral voor buurtverkeer en langzaam verkeer als doorgaande wegen. In de wijk werden clusters garageboxen gebouwd, symbolen van toenemende welvaart en autobezit. Een fijnmazig netwerk biedt de mogelijkheid (te voet) door de wijk van buurt naar buurt te bewegen. Het oostelijke kruispunt is met de latere aansluiting van de Kamelingh Onnesweg veel ruimer geworden, maar biedt ook een uitstalkast van bijzondere voorbeelden van Hilversumse architectuur: het voormalige servicestation uit 1950, Dudok's politiepost uit 1918 (verplaatst en als kapperszaak in gebruik genomen) en de arbeidershuizen van de Erfgooiers.

Bij binnenkomst van Hilversum vanuit Laren was er een royale rotonde, genaamd Erfgooiersplein tot circa 1985. Op het huidige Dr. J.M. den Uylplein wordt het verkeer met stoplichten geregeld.
Het servicestation aan de westkant van de Larenseweg heeft stand gehouden en is naar de oorspronkelijke toestand gereconstrueerd en uitgebreid naar ontwerp van Architectenbureau Henkel en Partners, 2010.
Het bijzondere servicestation, rond 1950 ontworpen door architect H. Bunders, heeft diverse ideeën voor nieuwbouw, o.a. appartementenbouw, overleefd.

Voormalig garagebedrijf en servicestation Larenseweg 279, na reconstructie en uitbreiding in 2012.

BOUW COMPLEXEN DOOR GEMEENTE EN WONINGBOUWVERENIGINGEN

25e gemeentelijke complex, 1950-1953

De Bussumse wethouder L. Bouma bedacht een plan om goedkoop en snel woningen te bouwen op de eng. Het “Plan Bouma” was in 1950 inmiddels landelijk bekend. Het hield in dat de verdiepingen iets minder hoog werden en de woningen in even aantallen werden gebouwd zodat de natte ruimten naast elkaar kwamen te liggen. Standaard maten en materialen zorgden voor goedkope en efficiënte bouw. Zo kon de rechte trap makkelijk in serie worden vervaardigd en het stucplafond werd een hardboardplafond. Het werk werd aan één aannemer gegund.
Hilversum wilde dit ook en baseerde haar 25e woningbouwcomplex op dit uitgangspunt van goedkope bouw door een eenvoudige plattegrond, een beperkt aantal typen (eengezinswoningen en verdiepingwoningen), de uitvoering van een groot aantal woningen tegelijk en een zodanige keuze van maten dat afval van materiaal werd voorkomen. Dit complex beantwoordde aan de uitdaging die de Minister van Wederopbouw tot bouwend Nederland heeft gericht.
Aanleiding om als gemeente te bouwen was niet alleen de woningnood, maar ook het kunnen bouwen van eenvoudige en goedkope woningen buiten het toegekende betrekkelijk geringe bouwvolume.
Aan de stedenbouwkundige opzet van het complex tussen de Graaf Wichmanlaan, Jacob van Campenlaan en Erfgooiersstraat is te zien dat was besloten dichter op elkaar en op kleinere kavels te bouwen om meer woningen te kunnen realiseren. Bovendien bestond de behoefte aan kleinere eengezinswoningen. Het is een buurtje met rijen eengezinswoningen, winkelwoningen, portiekflats en werkplaatsen (nu Ateliers Dudok). De eengezinswoningen hebben precies dezelfde opzet om snel en goedkoop te kunnen bouwen volgens het traditionele montagebouwsysteem Tramonta. De portiekflats staan aan de Erfgooiersstraat.

Plattegrond van het 25e gemeentelijke woningbouwcomplex en de verdeling onder de woningbouwverenigingen en de gemeente, bepaald door gemeente en de federatie van Hilversumse Woningbouwverenigingen.

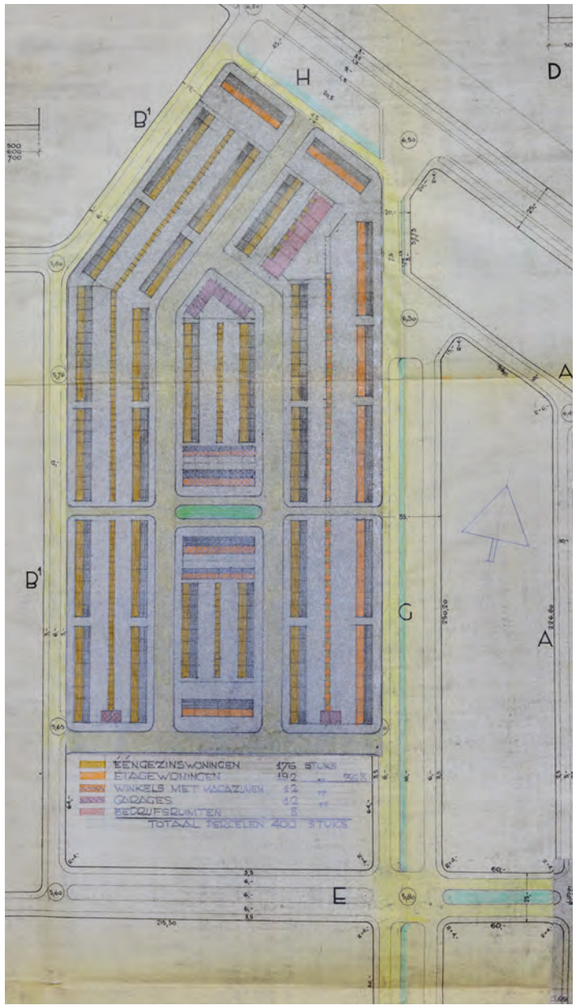

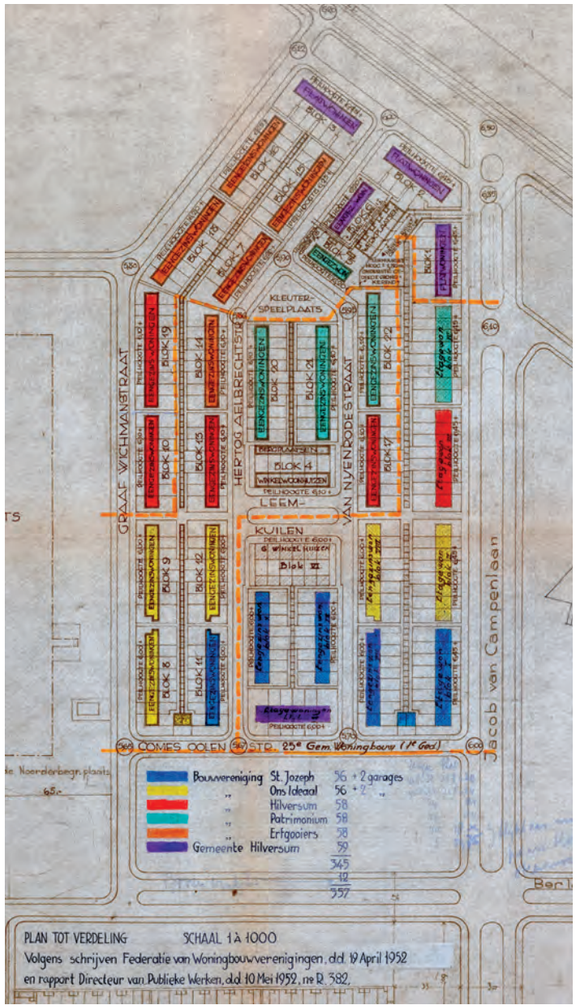

Na realisering werd de exploitatie en het onderhoud van de bebouwing verdeeld onder de gemeente en de woningbouwverenigingen.

24e gemeentelijke complex, 1954

In het 24ste complex zocht de gemeente in 1954 ook naar mogelijkheden om meer en goedkoper te bouwen zonder aan de kwalitatieve uitgangspunten te zeer toe te hoeven geven. De rijtjes woningen aan de Dorsmanstraat, Lieven de Keylaan, Stalpaertstraat, Vingboonsstraat en Vennekoolstraat kregen grote woningen in drie lagen op de hoeken. 27 woningen waren bedoeld voor werknemers van de N.S.F. Dit complex had zowel benedenwoningen met maisonnettes als grote woningen met drie woonlagen. De zijgevels van de hoekhuizen en de deuren kregen ronde ramen, de grote ramen op de begane grond roeden. Zo gaf Dudok noodzakelijke architectonische bouwonderdelen extra aandacht om eenvoudige woningen onderscheidend te maken en schoonheid mee te geven.

30e complex voor de Gemeente, 1956

In 1956 ontwierp H. Bunders voor de gemeente haar 30e woningbouwcomplex. Het ontwerp voor portiekflats en eengezinswoningen was dus uitbesteed aan een architect buiten de gemeente.

Jacob van Campenlaan in aanbouw. Op de hoek de Noorderkerk.

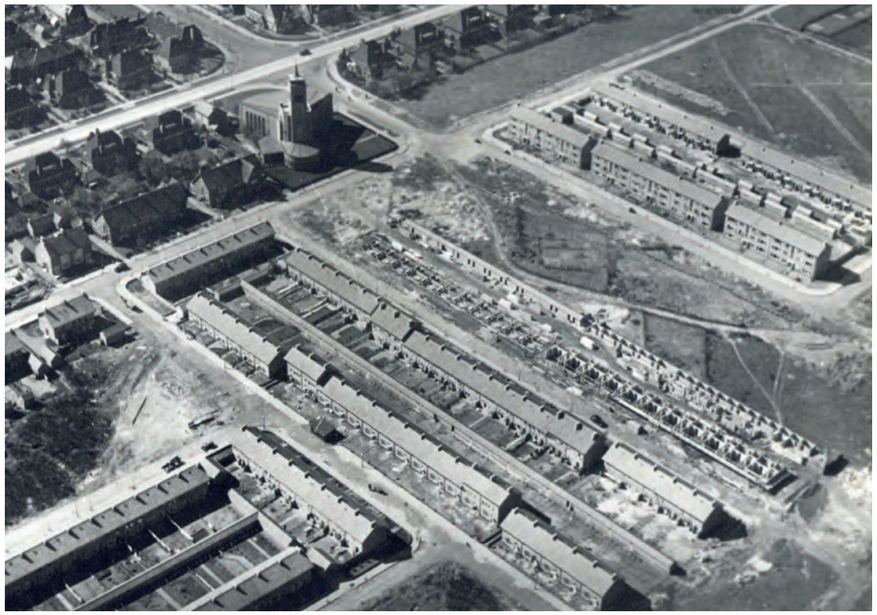

Woningen aan de oostzijde van de Vingboonsstraat. Afwisseling van eengezinswoningen van twee bouwlagen en een kap en drie lagen en een kap.

Gezamenlijke complexbouw ten noorden van de Lopes Diaslaan en La Rivièrestraat, 1955-1957

In 1955 werd begonnen met de bouw van 600 woningen ten noorden van de Lopes Diaslaan. De gronden werden hiervoor verkocht aan de woningbouwverenigingen en door het rijk voorschotten verleend. Vijf woningbouwverenigingen bouwden hier woningwetwoningen in de periode 1955-1957. Ons Ideaal, de Arbeidersbouwvereniging Hilversum, St. Joseph, Patrimonium en de Erfgooiers bouwden flats en eengezinswoningen met een huur tussen 8,10 en 10,40 gulden per week. Tot dit complex behoren ook stoken woningen aan de De Kupstraat en de Verschurestraat. St. Joseph voegde ook drie stroken toe aan de Verschurestraat en Van Dijkstraat. Zo werd ook voldaan aan de vraag naar verschillende woningtypen, de eengezinswoning en de etagewoning.

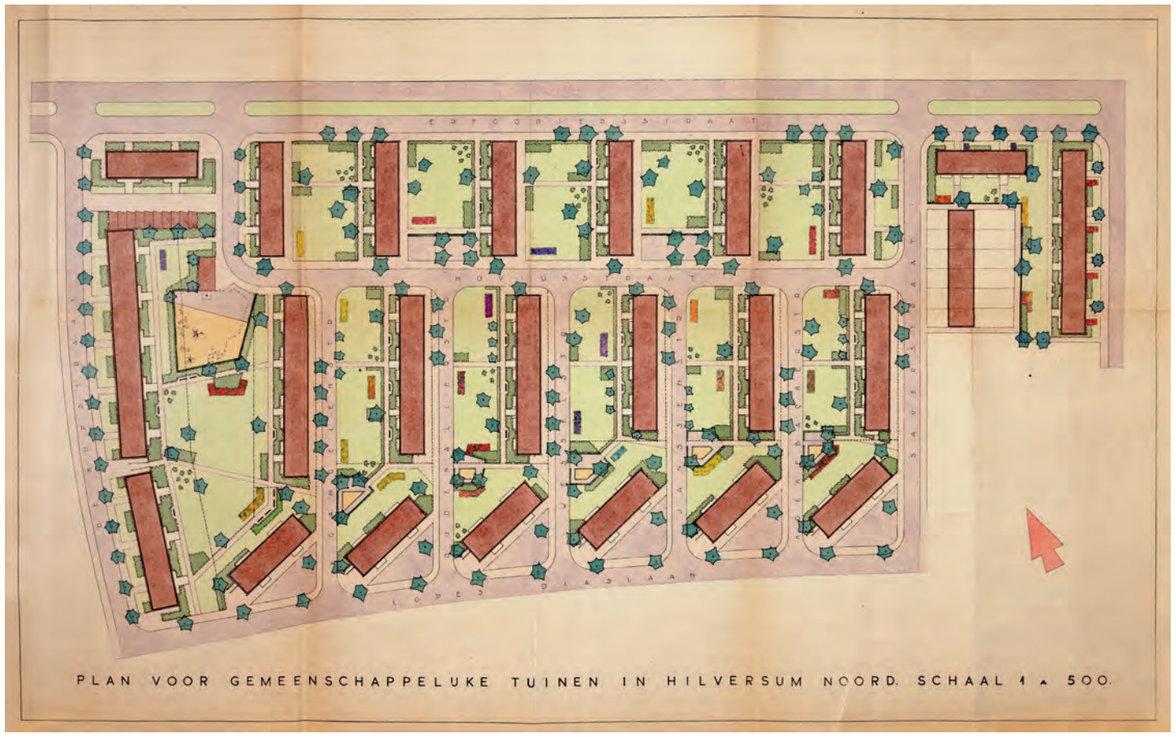

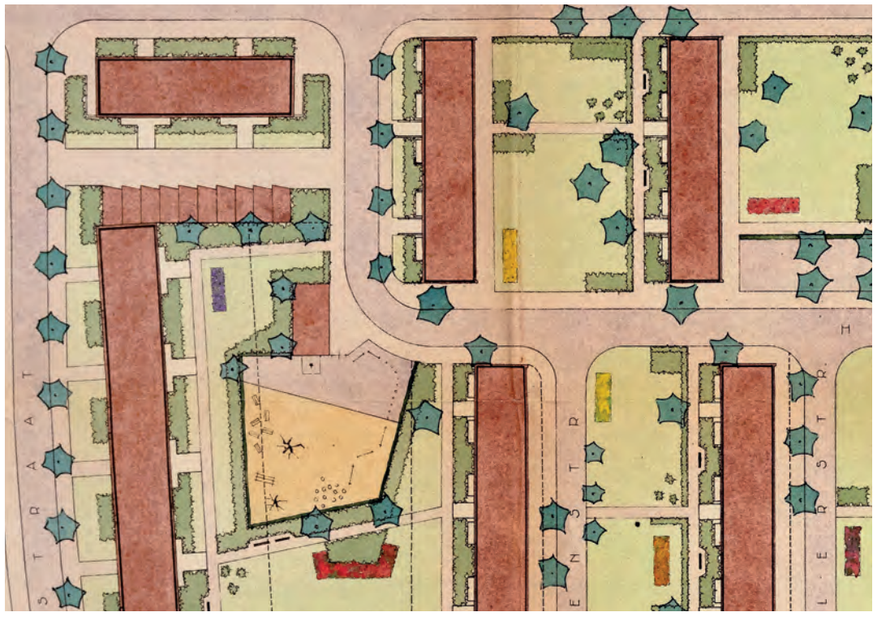

Ontwerp van de gemeenschappelijke tuinen, gemeente. De jonge gezinnen zouden bij de flats een tuin missen, daarom was voorzien in tuinen voor gemeenschappelijk gebruik en speelmogelijkheden. Later hebben de onderste woningen een deel van de tuin gekregen om particulier te gebruiken, wat heeft geleid tot afscheiding met schuttingen en een verarming van beeld en gebruik. Tussen de blokken werden smalle wegen aangelegd.

Bewoners flats Noorderweg wachten al twee jaar op gemeenschappelijke tuinen

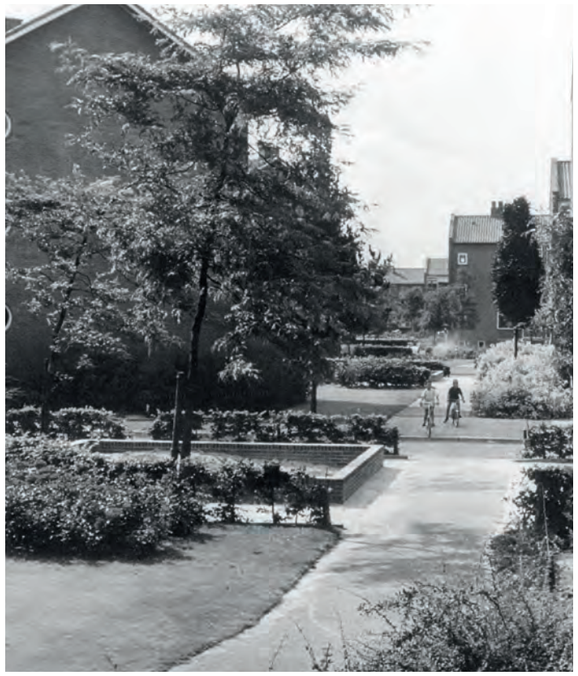

De bewoners moesten wel wachten op de aanleg, terwijl ze 45 cent per week moesten betalen voor deze tuinen, Gooi- en Eemlander 9 oktober 1959.

Bouwen met de industrie

In Noord startte in 1951 de bebouwing met het buurtje aan de Reaumurlaan, Celsiuslaan en Fahrenheitlaan, dat werd gebouwd door Philips Woningbureau naar ontwerp van architect J. Dunnebier. In 1952 bouwde Philips woningbureau met Dunnebier nog twee stroken eengezinswoningen aan de Gratamastraat.
De Nederlandse Televisiestichting nam het initiatief in 1955 met de bouw van vier stroken portiekflats aan de Berlagelaan, ontworpen door Dick Egberts.

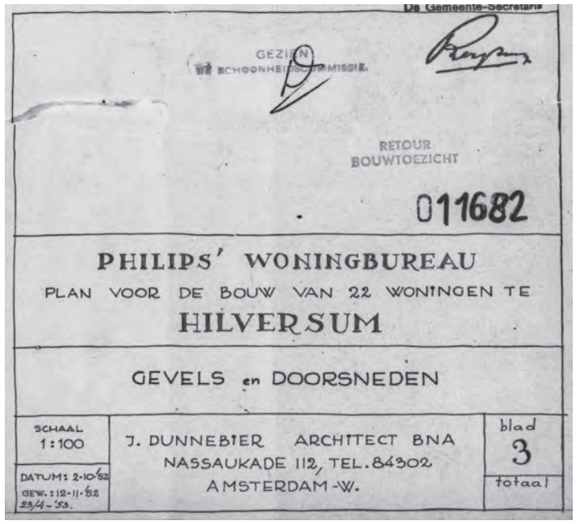

Bouwtekening voor de bouw van de zgn. Philipswoningen, o.a. Celsiusstraat, 1952.

Luchtfoto van de bouw van het complex woningen ten noorden van de Johannes Geradtsweg, jaren vijftig.

Luchtfoto van een gedeelte van Hilversum Noord met in het midden de Philipswoningen o.a. aan de Celsiuslaan, circa 1975.

Philipswoningen aan de Celsiuslaan.

Bouwen met particulieren

Ook particulieren en bouwbedrijven bouwden woningen, zoals ontwikkelaar A.A. Dijkhuizen, bouwbureau Van der Schaar, J. Sikking. De kleine middenstandswoning was de woningtypologie die overwegend werd gebouwd door particuliere opdrachtgevers. Voor hen ontwierpen bekende architecten, zoals C. Trappenburg, J. Dullaart, G. Dusschoten, Falkenburg en Mulders. En minder bekende architecten, zoals D.C. Bonnet, B.J. Nieuwenhuis, J.A van Zandvoord.

Architect M.E. Hartman bouwde regelmatig in Noordoost, later samen met Eylers met wie hij in 1961 het Architectenbureau Hartman en Eylers opzette. Hartman was de ontwerper van de duplexwoningen in Hilversum. Het bebouwingsbeeld aan de Jacob van Campenlaan heeft Hartman bepaald. Het bureau ontwierp onder meer de Apostolische kerk en het bejaardenwoningencomplex en bibliotheek aan de Lopes Diaslaan in een herkenbare stijl.

Jacob van Campenlaan kort na de bouw in 1953.

Apostolische Kerk, La Rivière-straat 9.

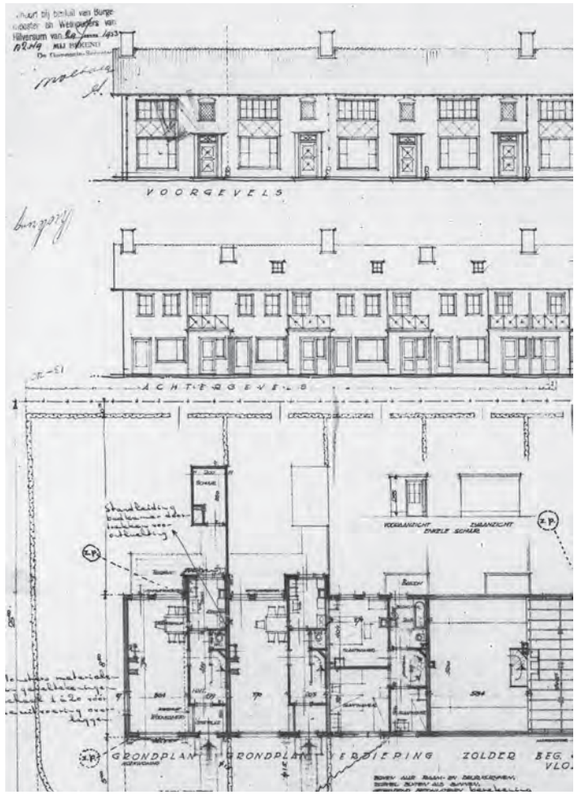

Complex doorzonwoningen, Van Kretschmar van Veenlaan, met dambordpatroon in metselwerk.

Doorzonwoningen Lieven de Keylaan en Graaf Wichmanstraat.

Woningtypen

De doorzonwoning

De doorzonwoning is een typische wederopbouwwoning. De woning heeft een standaard plattegrond: de woonkamer met eetgedeelte liep zonder scheiding door van voorgevel tot achtergevel. Ramen aan de voor- en de achterkant zorgden voor licht van beide kanten door de hele kamer. De keuken was een ‘dichte keuken’. Het werd zo’n algemeen woningtype dat de naam verbonden werd met de bewoners: het gezin. Wie kent niet “de familie Doorzon” uit de gelijknamige strip? De naam arbeiderswoning begon te verdwijnen. Steeds vaker werden die de eengezinswoning of de kleine middenstandswoning genoemd. Voor de arbeiderswoning kwam ook de naam sociale huurwoning in de plaats.

De woningen konden snel en goedkoper gebouwd worden als gebruik werd gemaakt van de bouwmethode systeembouw. De draagconstructie liet de indeling vrij en open. Wel werden de buitenbladen van de gevels in metselwerk uitgevoerd. De geprefabriceerde puien bepalen het beeld van de voorgevel, terwijl daarmee vaak de hiërarchie in de inrichting van de gevel afnam, de vensters op de verdieping waren even breed als die op de begane grond.

Veel doorzonwoningen werden hier echter volgens het traditionele idee gebouwd: met houten balklagen en metselwerk. De ruimte tussen de begane grond en de verdieping werd vaak in decoratief metselwerk uitgevoerd of met een gedecoreerde betonnen plaat afgewerkt.

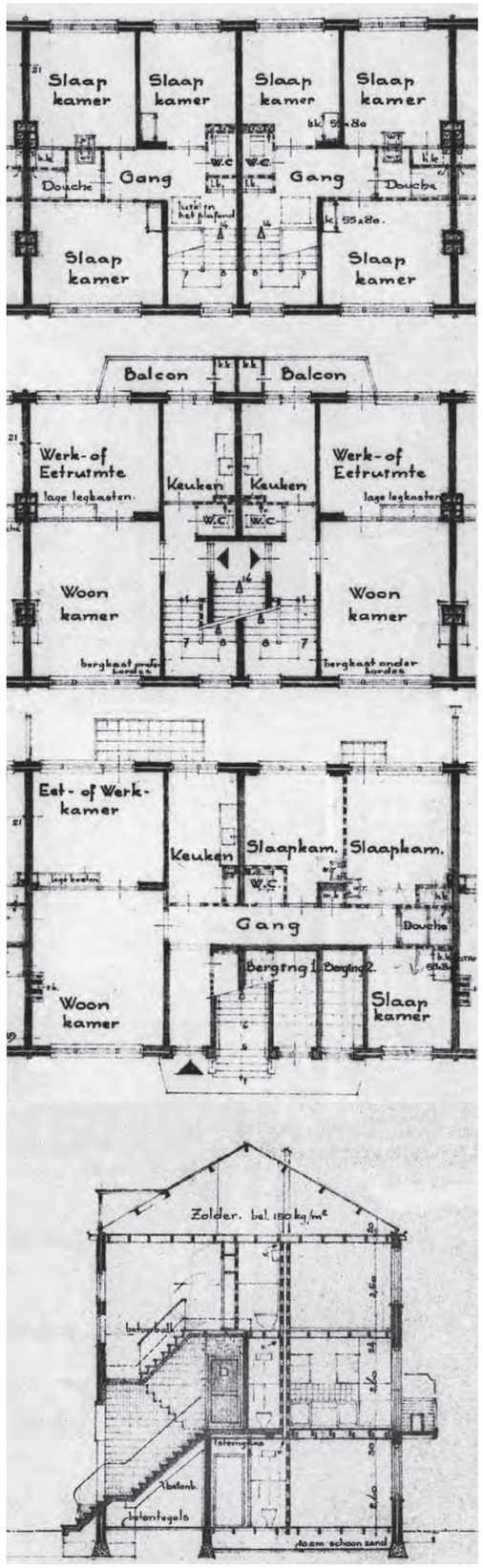

Maisonnettes

De maisonnette is een type dat in de periode van de wederopbouw werd ingevoerd. Gelegen boven een benedenwoning of voorzieningen, is de woning in meerdere lagen (twee en eventueel in de kap) daarboven gebouwd.

Duplexwoningen

Duplexwoningen zijn in uiterlijk eengezinswoningen die een woning op de begane grond en de verdieping hebben. Het was de bedoeling, als de woningnood was opgelost, dat er weer één woning van gemaakt kon worden.

Portiekflats en galerijflats

In een portiekflat komen meerdere voordeuren uit in een gedeeld trappenhuis. Dit in tegenstelling tot de galerijflats, waarbij een trappenhuis toegang geeft tot een galerij waaraan de voordeuren liggen.

Bouwtekening maisonnettes aan de Celsiusstraat, 1953.

Rapportage 'De typologie van de vroeg-naoorlogse woonwijken', 2004.

De typologie van de vroeg-naoorlogse woonwijken

Anita Blom – Bregit Jansen – Marieke van der Heiden

Bulgarije 2020/21
Maisonnettes aan de Celsiusstraat
1953

5 SAMENVATTING KERNKWALITEITEN

KERNKWALITEITEN LEEFOMGEVING BUURTEN

Motor

Binnen de wijk noordoost dringen een aantal plekken door die als het ware staartjes zijn van de uitbreiding van de industriële en ambachtelijke motor van Hilversum oost, de wijk 'over het spoor'. Zichtbare en beleefbare elementen vertellen het bebouwingsbeeld en het functioneren. Deze identiteit van wonen en kleine activiteiten op het gebied van ambacht en bedrijvigheid is kenmerkend. Deze staat ook onder druk. Het complex uit de periode van de stedelijke vernieuwing hier aan de Goudriaanstraat kan beoordeeld worden als bijzonder.

Tuindorpen

In de oosthoek begonnen de woningbouwverenigingen arbeiderswoningen te bouwen in een tuindorpsfeer. De eerste woningbouwcomplexen zijn niet voor niets beschermd om te laten zien aan de huidige en toekomstige generaties. Ze zijn exemplarisch voor de sociale kracht achter een betere woon- en leefomgeving. Er zijn meer complexen waardevol. Want de bewoners kregen het niet alleen beter, aan hun fysieke leefomgeving werd ook uiterste zorg besteed. De aaneenschakeling van de complexen van de erfgooiers vormen een kenmerkende kwaliteit.

Kleine middenstand

Langzaam ontwikkelde de particuliere woningbouw zich naar de kleine middenstandswoning die leunde op de stijl van de Amsterdamse School. Bakstenen onderbouw, gebroken kappen met sierlijke gebakken pannen en elementen als erkers. Hier wordt het wonen gecombineerd met ambacht en ondernemen. De De Bazelstraat en de Coehoornstraat zijn kenmerkend in hun harmonische eenheid die bijdraagt aan de sociale cohesie in de straat en buurt. Dergelijke harmonische bebouwingsbeelden staan al snel onder druk door transformatiemogelijkheden.

Plan Simon Stevin

Het uitbreidingsplan zette vaart achter de Hilversumse tuinstadgedachte van Dudok in noordoost. Rond de scholen als spektakelstukken staan de grote middenstandswoningen in hun tuinen. De expressieve architectuur zorgt voor tal van architectonische vormen, verrassingen en details. Deze buurt is exemplarisch en kwalitatief hoogwaardig voor de middenstandswijk uit de periode eind jaren twintig en begin jaren dertig. De Simon Stevinweg, met de middenberm kenmerkt zich ook door de eenheid in verscheidenheid. Het draaipunt rond de kop van de Jan van der Heijdenstraat met de ruimte die wordt gemaakt met de plantsoenen vormt een van de hoogtepunten in de wijk.

Hilversum Noord

Het bebouwingsbeeld is harmonieus met een duidelijke keuze voor het gebruik van baksteen en keramische pannen. De dominante bouwhoogte is twee lagen en een kap, afgewisseld met drie lagen voor grotere woningen of maisonnettes of winkels met bovenwoningen. En drie lagen met kap en lage onderbouw voor de verdiepingbouw, met als dominant type de portiekflat die meer sociale voordelen biedt en geleding in de architectuur mogelijk maakt.
De stedelijke vernieuwing heeft zich hier en daar gevoegd in het bebouwingsbeeld en de stedenbouwkundige opzet gevolgd. Op andere plekken is de bedoeling van de functie en/of de architectuur verzwakt.

Gezamenlijke inspanning in Hilversum Noord

Er heerste woningnood, die deels al voor de Tweede Wereldoorlog bestond en zich uitte in dubbelbewoning en een lijst woningzoekenden. Aan de andere kant werd ook gedacht aan groei. Daarmee werd de discussie over grenzen, bouwen en verantwoordelijkheden van de verschillende overheden en samenwerking daartussen aangezwengeld. Onderwerpen als kwaliteiten en aantallen, hoogbouw en verdichting kwamen op de voorgrond. De gemeenten kregen woningcontingenten (aantallen die gebouwd konden worden met rijkssubsidie) toegewezen. Daarbij probeerde de gemeente zoveel mogelijk samen met de woningbouwverenigingen te bouwen. De gemeente stimuleerde ook de industrie te bouwen.
Een van de doelstellingen was het realiseren van verschillende typen woningen in een bouwopgave en -ontwerp. De complexen vlechten zich vaak door elkaar heen en bevatten grondgebonden woningen en flats van verschillende grootte en voor verschillende bewoners. Een passende woning voor de verschillende gezinsgrootten, startende gezinnen en voor ouderen. Ook werd de industrie gestimuleerd woningen te bouwen. De doorzonwoning wordt het dominante woningtype, de portiekflat het dominante flattype. De verscheidenheid en overwogen plaatsing kenmerkt de wijk Hilversum Noord. Een aantal complexen springen eruit qua kenmerkendheid en kwaliteit.

Draaipunten en plekken

De wijk noordoost kent een aantal belangrijke draaipunten en plekken. Deze kregen speciale aandacht in ruimtelijke inrichting en functie. Verbijzonderingen liggen op de overgangen van de ene naar de andere kant van de Johannes Geradtsweg, bijvoorbeeld in de architectuur in de versmallingen ter plaatse. Of in een bijzonder gebouw, zoals de gesloopte Noorderkerk. Een aantal plekken is verzwakt door sloop van de verbijzonderingen. Dat geldt ook voor de plekken voor bijzondere voorzieningen in buurten, zoals aan de Lieven de Keylaan en de De Kupstraat. Deze plekken verdienen aandacht voor hun ontworpen kenmerkende kwaliteiten. Enkele voorbeelden:
Dr. P.J.H. Cuypersplein, speel/groenplein Huygensstraat-Simon Stevinweg-Snelliuslaan, kruispunt Jan van der Heydenstraat-Johannes Geradtsweg-Jacob van Campenlaan. Helaas is de Noorderkerk vervangen door een appartementengebouw zonder bijzondere beeldbepalende en architectonische waarde. Kruispunt Berlagelaan-Jacob van Campenlaan. Helaas is een winkelruimte vervangen door wonen. Eerste erfgooierscomplex aan beide zijden Johannes Geradtsweg, die daarmee de ruimtes met elkaar verbindt. Kruispunt Berlagelaan-Snelliuslaan-Stephensonlaan, waar bebouwingsbeelden, park en functies samen komen. Het viaduct en het Dr. J.M. den Uylplein, die steeds meer de bebouwing de positionering en het beeld van de bebouwing verdringt.

Abdij van Eltenplantsoen, 1965.

Abdij van Altenplantsoen, 2024.

Flats Stephensonlaan.

Glas-in-loodraam Lieven de Keylaan.

Simn Stevinweg 149. Verbijzonderingen en individuele expressie woongebouwen.

Appartementen Stephensonlaan hoek Laan 1940-1945.

Expressieve gevelpanelen aan de Lieven de Keylaan.

TUINSTAD HILVERSUM

Hilversum ontwikkelde zich als een tuinstad. De gemeente had die ambitie uitgesproken in 1908. In 1915 zette Dudok zich aan deze taak. Hilversum ontwikkelde zich ruimtelijk, sociaal en economisch als de enige tuinstad die het concept uitrolde op stedelijk niveau. Kenmerkend is de nauwe en onlosmakelijke relatie en afstemming tussen stedenbouwkundig plan, openbare ruimte en architectuur. De samenwerking van Dudok met plantsoenmeester Meijer en zijn afdeling kwam hieruit voort. Kenmerkend is ook de zorgvuldige aandacht voor ontwerp, afwisseling en schoonheid op alle schaalniveaus: het gebouw, de straat, de buurt, de wijk, de stad.
Hilversum is in staat geweest het tuinstadconcept blijvend toe te passen, ook onder gewijzigde omstandigheden en ook na de Tweede Wereldoorlog. In de periode van de Wederopbouw was er woningnood en schaarste, werd gezocht naar mogelijkheden. Toch is Noord een tuinwijk, waar het tuinstadconcept van Dudok nog steeds als leidraad gold. De noordoostflank wordt beëindigd tegen de Westerheide door de Erfgooiersstraat en de aangeplante bosstrook waardoor de bebouwing niet zichtbaar is vanaf de heide. Wandelpaden leiden vanuit de wijk de heide op.

Samenhang

Samenhang is kenmerkend in de tuinwijk en de tuinstad. De wijken en buurten worden met elkaar verbonden. Op verschillende overgangsplekken zijn verbindingen en oriëntatie mogelijkheden bedacht. De visie en de uitwerking is gericht op de samenhang binnen het blok, op de woontypen, de buurt, de wijk en de omgeving. Kijken naar afzonderlijke plekken verbindt zich met kijken naar de structuur en de opzet van de wijk. Het bebouwingsbeeld is gecomponeerd. De gebouwen zijn net zo belangrijk als de onbebouwde ruimte. Het materiaalgebruik is ook verbindend door het gebruik van de materialen baksteen, hout en keramische pannen. Uitzonderingen zijn ook echt de moeite waard. De samenhang zorgt ook voor het deelnemen van de bewoners aan de hele wijk en een verdeling van voorzieningen. Hierop sluit de wijkgedachte aan. De bewoners worden begeleid in hun beweging en activiteiten. Oriëntatiepunten helpen daarbij. De samenhang kreeg ook vorm in de fysieke (groen)structuur van de wijken, de architectuur en het materiaalgebruik. De samenhang in de buurten is nog in tact. In Hilversum Noord is deze op een aantal punten verzwakt: oriëntatiepunten, ankerpunten en voorzieningen in buurten zijn verdwenen. Dat geldt ook voor ondersteunende inrichting en gebouwen, zoals aan de Lopes Diaslaan.

Graaf Wichmanstraat die uitloopt op de Westerheide.

Totaalontwerp

Zoals het in de tuinstad van Dudok gewoon is, is er altijd sprake van een totaalontwerp. Ook op het niveau van de complexen en gebouwen. De woningen hebben erfscheidingen, een voor- en een achtertuin. Hoe eenvoudig het ontwerp ook, er is extra aandacht voor een eigen decoratief element waardoor het ontwerp zich onderscheidt van de andere. De middenstandswoningen hebben ook afwisseling in bouwblok, met bijvoorbeeld serres. Voor de meer sobere complexen wordt vaak een bouwelement gebruikt: de deuromlijsting of de luifel wordt decoratief vorm gegeven, de gevel wordt afgewerkt met hout. Ook de schuurtjes werden gelijktijdig ontworpen. De onderscheidende ontwerpen zijn een grote kwaliteit. Kortom, een gebouw of complex is altijd afwisselend en gevarieerd.
Zorgvuldig is de buitenruimte rondom de verdiepingbouw vorm gegeven. De tuin achter de muurtjes hoort uitdrukkelijk bij het gebouw. Verdiepingbouw staat aan bredere straten met groene plantsoenen, zo wordt het groen ook door de flatbewoners als tuin ervaren.

Rechts de bosstrook die het zicht vanaf de Westerheide op de bebouwing van Hilversum Noord afschermt.

Wegen en groen, architectonisch groen

Er zijn verkeerswegen en woonstraten, plantsoenwegen en woonstraten met kleine plantsoenen langs de kant. Groene plekken als ontmoetingsplek, kijkgroen en beleefbaar groen zijn verspreid in de wijk aanwezig. Zowel grote als kleine groenelementen zijn even belangrijk.
Bijvoorbeeld de gazons en de tuinen in de buurten. Gazons zijn vaak ingezet als architectonisch groen, om het gebouw te kunnen zien van een afstand (groene zichtlijn) en het gebouw te verbijzonderen. Dit is goed te zien bij de Snelliusschool en de Nienke van Hichtumschool. Tuinen vormen de groene overgang van openbaar naar privé.
Op grotere schaal is de Noorderbegraafplaats met de Berlagevijver met parkaanleg belangrijk voor het ontwerp van de wijk, en voor rust en contemplatie en de recreatieve beleving van groen en water. Dudok probeerde altijd functies met elkaar te verbinden. De Berlagevijver is niet alleen een ruimtelijk element van schoonheid, ordening en verbinding, maar ook een retentievijver en onderdeel van de waterhuishouding in Hilversum.
De gezamenlijke tuinen in het complex ten noorden van de Lopes Diaslaan zijn verzwakt door de afscheidingen en het verlies van voorzieningen (voor jongeren) in de directe omgeving. Het Abdij van Eltenplantsoen is een van de grootste plantsoenen in de buurt, omgeven door woningen. De driehoekige, open ruimte functioneert als centrum van de buurt, als een ontmoetingsplek. Daarnaast is de bebouwing als omarming daarop afgestemd en vormt het plantsoen met de bebouwing een geheel.

6 COLOFON

Externe onderzoekers
Wijnand Galema
Dolf Broekhuizen
Lara Voerman
Evelien van Es

Begeleidingscommissie
Jaap Evert Abrahamse
Anita Blom
Matthijs de Boer
Max Cramer
Birgit Dulski
Hans Kars
Moriko Kira
Harm Jan Korthals Altes

Fotografie en opmaak
Arie den Dikken

Archiefmateriaal, historische foto's en kaarten
Archief Gooi en Vechtstreek
Collectie Hilversum

2026

WIJKBIOGRAFIE HILVERSUM NOORDOOST

Gangloze school, voorheen Elout van Soeterwoudeschool, architect E.G. Middag, 1961.

Hilversum
Mediastad